

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)
Освітній рівень

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИНДРОМУ
НЕДОЛЮБЛЕНОЇ ДИТИНИ

Назва теми

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр 24207

номер ІНП

Виконала: студентка II курсу, групи ППмз23-2 Олександра ДВОРЕЦЬКА
Підпис Ініціали, прізвище

Керівник: доктор психологічних наук, професор Євген ПОТАПЧУК
Науковий ступінь, вчене звання Підпис Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:
Зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор

Таїсія КОМАР
Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Од згурже 2024 р.

Хмельницький, 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки
Освітній рівень другий (магістерський)
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітня програма освітньо-професійна програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

 Таїсія КОМАР

підпис

протокол № 5 від 14 грудня 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
Олександри ДВОРЕЦЬКОЇ

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ здобувача

1. 1. Тема кваліфікаційної роботи: « Психологічні особливості розвитку синдрому недолюбленої дитини» .

Керівник кваліфікаційної роботи: Євген ПОТАПЧУК, доктор психологічних наук, професор

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ, науковий ступінь, вчене звання

Затверджено наказом ректора університету від 26 серпня 2024 р. № 60

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 02 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з науково – дослідної практики, комплекс методів та методик дослідження (методика « Малюнок сім'ї» Г. Хоментausкаса, опитувальник « Взаємодія “батьки-діти”» І.М. Марківської)

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1, висновки до розділу; розділ 2, висновки до розділу; висновки, перелік джерел посилання, додатки

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень) 4 рисунків, 1 таблиці.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1			
2			

Дата видачі завдання 14 грудня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 02 січня 2024 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 03 березня 2024 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної роботи.	До 01 вересня 2024 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної роботи.	До 10 вересня 2024 р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної роботи.	До 01 жовтня 2024 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01 листопада 2024 р.	виконано
7	Оформлення кваліфікаційної роботи.	До 01 грудня 2024 р.	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи.	___ листопада 2024 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	<u>13</u> грудня 2024 р.	виконано

Здобувач

Олександра ДВОРЕЦЬКА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник роботи

Євген ПОТАПЧУК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Психологічні особливості розвитку синдрому недолюбленої дитини»

Здобувач Олександра ДВОРЕЦЬКА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник Євген ПОТАПЧУК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Кваліфікаційна робота включає 67 сторінок, 1 таблиці, 4 рисунків, перелік джерел посилання складає 57 найменувань, 1 додаток.

Ключові слова: синдром недолюбленої дитини, ознаки синдрому, взаємини дітей та батьків, емоційна близькість.

Об'єкт дослідження: синдром недолюбленої дитини.

Предмет дослідження: психологічні особливості розвитку синдрому недолюбленої дитини у дошкільному/молодшому шкільному та підлітковому віці.

За результатами дослідження розроблено теоретико — практичні рекомендації щодо комунікативних та поведінкових виявів уваги та любові до дитини.

Одержані результати можуть бути використані в процесі навчання психологів та педагогів, а також в формуванні здорових взаємин між батьками та дітьми.

Дипломник

Підпис

Олександра ДВОРЕЦЬКА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 02 грудня 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. СИНДРОМ НЕДОЛЮБЛЕНОЇ ДИТИНИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН.....	9
1. 1 Сутність поняття «синдром недолюбленої дитини».....	9
1.2 Характеристики та ознаки синдрому недолюбленої дитини.....	14
1.3 Причини розвитку та наслідки синдрому недолюбленої дитини.....	26
Висновки до 1 розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СИНДРОМУ НЕДОЛЮБЛЕНОЇ ДИТИНИ.....	34
2.1 Опис методології, вибірки та процедури емпіричного дослідження.....	34
2.2 Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження синдрому недолюбленої дитини.....	39
2.3 Теоретико — практичні рекомендації щодо комунікативних та поведінкових виявів уваги та любові до дитини.....	52
Висновки до 2 розділу.....	56
ВИСНОВКИ.....	57
ДОДАТКИ.....	60
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	

ВСТУП

Актуальність проблеми. Синдром недолюбленої дитини є психологічним феноменом, який формується внаслідок недостатньої емоційної підтримки, уваги та любові в дитячому віці. Він може проявлятися у дорослому житті у вигляді низької самооцінки, недовіри до інших, страху перед відносинами та підвищеної тривожності.

Тема синдрому недолюбленої дитини лише починає привертати до себе увагу фахівців, які у своїх дослідженнях головний акцент робиться на самій проблемі дефіциті любові з боку батьків чи опікунів та її наслідках. Так, А. Лиманкіна [25] досліджує вплив дефіциту любові з боку батьків на формування співзалежних стосунків у майбутньому. Водночас Н. Маликіна [30] вивчала недолюбленість як головний чинник виникнення агресивної поведінки у підлітків. Однак серед іноземних авторів більше поширений такий термін, як «childhood emotional neglect», тобто емоційне нехтування, стан недостатнього отримання любові та підтримки з боку батьків чи опікунів. Наприклад, Zhou Nan-
yu із співавторами [57] досліджували відчуття недолюбленості як вагомий чинник підліткової депресії, а Chen Yuanyuan [54] досліджує зв'язок даного явища з низкою емоційних, поведінкових та соціальних проблем.

Попри значний внесок вчених у дослідження синдрому недолюбленої дитини, окремі аспекти, як-от вплив молодших сиблінгів на недолюбленість старших дітей, залишаються недостатньо вивченими. Невирішеною також є роль матері та батька у формуванні емоційної близькості з дітьми, зокрема вплив таких чинників як розлучення або зайнятість батьків. Звідси виникає потреба у дослідженні механізмів розвитку синдрому, зокрема з урахуванням вікових відмінностей, що сприятиме створенню ефективних профілактичних та реабілітаційних програм, а також ефективних стратегій підтримки та інтервенцій для таких дітей та їх сімей.

Метою даного дослідження є теоретично та експериментально дослідити психологічні особливості розвитку синдрому недолюбленої дитини у дошкільному/молодшому шкільному та підлітковому віці.

Об'єкт дослідження синдром недолюбленої дитини.

Предмет дослідження психологічні особливості розвитку синдрому недолюбленої дитини у дошкільному/молодшому шкільному та підлітковому віці.

Завдання: з'ясувати сутність, характеристику та ознаки синдрому недолюбленої дитини; дослідити причини та наслідки розвитку синдрому недолюбленої дитини; розробити практичні рекомендації для батьків щодо запобігання появи у дитини синдрому недолюбленої дитини.

Гіпотеза: синдром недолюбленої дитини виникає у випадках обмеженої кількості виявлення уваги та любові батьками.

Методи дослідження: Для дослідження проблематики синдрому недолюбленої дитини нами було використано:

- Проективна методика «Малюнок сім'ї» (для дітей та батьківський сценарій) за Г. Хоментаскасом;
- Анкетування «Способи прояву любові до дитини».
- Опитувальник «Взаємодія « батьки-діти» І.М. Марківської

Проективне малювання: Дітям та батькам можна запропонувати зобразити свою родину або специфічні моменти сімейного життя. Це дає їм можливість виразити свої емоції, ставлення та враження щодо стосунків з батьками, дітьми і іншими родичами через малюнок.

Опитувальник «Взаємодія « батьки-діти» І.М. Марківської: Її перевага полягає в тому, що вона враховує обидві сторони – батьківську та дитячу. Методика є «дзеркальною», має три форми: одна для дітей і дві для дорослих, кожна з яких містить 60 питань.

Практична цінність: Практична цінність цієї дипломної роботи полягає в детальнішому вивченні синдрому недолюбленої дитини та вдосконаленні

підходів батьків і педагогів до роботи з такими дітьми, що сприятиме покращенню їхнього психологічного стану. Отримані результати можуть стати основою для подальших наукових досліджень у цій сфері та для створення нових інтервенційних стратегій.

Експериментальна база дослідження: У нашому дослідженні брали участь 55 дітей, деякі разом з їх батьками, котрі проживають у місті Хмельницький, з яких 35 дітей 5-6 років, 10 дітей 8 — 9 років та 10 дітей 10-12 років.

РОЗДІЛ 1. СИНДРОМ НЕДОЛЮБЛЕНОЇ ДИТИНИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

1.1. Сутність поняття « синдром недолюбленої дитини»

«Синдром недолюбленої дитини» - це психологічний термін, який описує стан, коли дитина відчуває недостатність любові, уваги та підтримки з боку своїх батьків або опікунів. Це може виникати через різні причини, такі як емоційна або фізична віддаленість батьків, перевантаженість їхніми проблемами, або виявлення негативних емоцій або агресії з їхнього боку [6].

Сутність цього поняття полягає в тому, що недостатнє вираження любові та уваги може суттєво підірвати психічне здоров'я дитини та вплинути на її загальний розвиток. Діти, які відчуваються недолюбленими, можуть відчувати тривогу, депресію, знижену самооцінку. Окрім цього, Н. Маликіна стверджує, що недолюбленість є головним чинником агресивної поведінки, інших негативних емоцій [30]. Це може мати серйозні наслідки для їхнього соціального та психологічного розвитку.

Розвиток синдрому недолюбленої дитини може бути спричинений різноманітними факторами, які впливають на взаємодію дитини з її батьками, опікунами та оточуючими середовищем [18].

Недостатня емоційна підтримка: недостатня емоційна підтримка грає важливу роль у розвитку синдрому недолюбленої дитини. Цей синдром виникає, коли дитина відчуває відсутність або недостатню емоційну підтримку, увагу та любов з боку батьків або опікунів, що може відбуватися в різних формах.

Недостатня емоційна підтримка може включати відсутність позитивних емоційних взаємодій з батьками, відсутність розуміння та співчуття з їхнього

боку, а також відсутність підтримки у важких емоційних ситуаціях. Для дитини це може стати джерелом внутрішньої невпевненості, страху та відчуття невпевненості у власній цінності.

Недостатня емоційна підтримка може виникнути з різних причин. Наприклад, батьки можуть бути заняті роботою або особистими проблемами, що перешкоджає їм надавати дитині необхідну увагу та підтримку. Також емоційна підтримка може бути відсутньою у випадках конфліктів у сім'ї, розлучення батьків або втрати близьких людей[10].

Недостатня емоційна підтримка має серйозні наслідки для дитини. Вона може відчувати внутрішню порожнечу, невпевненість у власних здібностях та невдачу у встановленні здорових міжособистісних відносин. Це може призвести до розвитку психічних проблем, таких як депресія, тривога, низька самооцінка та соціальна ізоляція.

Недостатність фізичного контакту: недостатність фізичного контакту може бути серйозним фактором у розвитку синдрому недолюбленої дитини. Фізичний контакт, такий як обійми, поцілунки та інші прояви фізичної прив'язаності, відіграє важливу роль у розвитку емоційного та соціального благополуччя дитини. Коли цей вид контакту відсутній або обмежений, це може негативно позначитися на самопочутті та розвитку дитини[41].

Відсутність фізичного контакту може викликати в дитини відчуття відкинення, самотності та відсутності підтримки. Дитина може відчувати себе відчуженою або відокремленою від інших, що може призвести до зниження самооцінки та розвитку психічних проблем. Фізичний контакт також важливий для регуляції стресу та зменшення рівня тривоги у дітей. Коли цей вид контакту відсутній, дитина може відчувати більшу тривожність та напругу.

Проблеми з фізичним контактом можуть виникнути з різних причин. Наприклад, батьки можуть мати обмежений час або можливості для спілкування з дитиною через роботу або інші зобов'язання. Також сімейні конфлікти,

розлучення батьків або інші події, які викликають напруженість у сім'ї, можуть призвести до обмеження фізичного контакту між батьками та дітьми.

Критика та негативна оцінка: критика та негативна оцінка з боку батьків, опікунів чи оточуючих є серйозним фактором у розвитку синдрому недолюбленої дитини. Коли дитина постійно зазнає критики або негативної оцінки своїх дій, вона може почувати себе неприйнятною, неповноцінною та неважливою. Це може викликати серйозний стрес та негативно позначитися на її емоційному стані та психічному здоров'ї.

Негативна оцінка може приймати різні форми, включаючи критику за невдачі, постійне порівняння з іншими дітьми, образливі зауваження або покарання за помилки. Критика може бути як прямою, так і підтекстованою, але в будь-якому випадку вона може завдати шкоди самооцінці та відносинам дитини з собою.

Фактори, які призводять до критики та негативної оцінки, можуть бути різними. Наприклад, батьки можуть мати високі очікування стосовно дитини та не приймати її, коли вона не відповідає цим очікуванням. Також сімейні конфлікти, стресові ситуації або низький рівень батьківської вихованості можуть сприяти негативній оцінці поведінки дитини[5].

Критика та негативні оцінки можуть суттєво вплинути на дитину, спричиняючи у неї почуття невпевненості, тривоги та безпорадності. Це може призвести до розвитку психічних розладів, таких як депресія, тривога чи низька самооцінка. Додатково, дитина може відчути відчуження від батьків та інших дорослих, що негативно вплине на її довіру та сприйняття власної цінності.

Щоб уникнути розвитку синдрому недолюбленої дитини, необхідно забезпечити позитивну та конструктивну підтримку, що сприятиме формуванню здорової самооцінки. Батьки та опікуни повинні активно проявляти тепло, розуміння та підтримку під час спілкування і взаємодії з дітьми, а також цікавитися її почуттями та думками. Важливо регулярно вказувати на позитивні

аспекти поведінки і намагань дитини, а також створювати такі умови, за яких вона могла б відчувати себе прийнятою та підтриманою в усіх обставинах [17].

Сімейні конфлікти: сімейні конфлікти можуть грати значну роль у розвитку синдрому недолюбленої дитини. Коли діти опиняються в середовищі, де виникають конфлікти між батьками або іншими членами родини, це може створювати емоційний стрес та нестабільність, що негативно впливає на їхнє емоційне та психічне благополуччя[52].

Сімейні конфлікти можуть приймати різні форми, включаючи суперечки, конфлікти щодо виховання дітей, фінансові проблеми, непорозуміння або навіть розлучення батьків. Ці конфлікти можуть створювати атмосферу напруги та невпевненості в сім'ї, що може негативно впливати на емоційний стан та самопочуття дітей.

Особливо важливою є роль батьків у управлінні конфліктами та реакція на них. Якщо батьки не вміють адекватно вирішувати конфлікти або вони вирішуються агресивним чи деструктивним способом, це може створювати додаткові проблеми для дітей. Вони можуть почувати себе винними за конфлікти, страждати від стресу або навіть відчувати, що їхня безпека та безпека їхнього домашнього середовища під загрозою[9; 28].

Також конфлікти між батьками породжують негативну морально-психологічну атмосферу в сім'ї, знижують їхню емоційну доступність для дитини, що викликає у неї тривожність та невпевненість. Крім того, відсутність фізичної близькості та постійна батьківська критика призводять до почуття незадоволеності собою, що, за словами Zhou Nan-yu та співавторів, можуть викликати депресію [57].

Відсутність моделей здорових відносин: відсутність моделей здорових відносин у сім'ї або в інших оточуючих середовищах може бути значним фактором у розвитку синдрому недолюбленої дитини. Моделі відносин визначають те, як діти сприймають та розуміють взаємодію з іншими людьми, а

також вони впливають на їхні уявлення про те, що означає бути улюбленим та прийнятим[51].

Якщо дитина не бачить прикладів здорових відносин між батьками, між іншими дорослими або між однолітками, вона може мати ускладнення в розвитку своїх власних соціальних навичок та відносин. Відсутність таких моделей може призвести до того, що дитина не знає, як виражати свої почуття та потреби, як встановлювати межі відносин, а також як будувати позитивні та довірчі зв'язки з іншими людьми.

Більше того, якщо дитина бачить токсичні або насильницькі відносини у своєму оточенні, це може призвести до того, що вона буде повторювати ці моделі у власному житті. Наприклад, вона може стати жертвою насильства або вибирати партнерів, які не поважають її гідність.

Патогенез синдрому недолюбленої дитини складний і включає в себе різноманітні фізіологічні, психологічні та соціокультурні аспекти. На цей синдром впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники, що спричиняють появу його симптомів та проявів. Основні аспекти патогенезу синдрому недолюбленої дитини:

Соціальне середовище: сімейна динаміка, стосунки з батьками та іншими членами родини, а також взаємодія з ровесниками і вчителями можуть мати значний вплив на розвиток синдрому недолюбленої дитини[2]. Наприклад, конфлікти в сім'ї, недостатність уваги або підтримки з боку батьків, а також негативні взаємини з ровесниками можуть сприяти розвитку цього синдрому.

Психологічні фактори: стан емоційного та психічного благополуччя грає важливу роль у патогенезі синдрому недолюбленої дитини. Дитина, яка постійно відчуває відкинення, недооцінку або несприйняття, може розвивати внутрішні конфлікти, тривогу, депресію та інші психічні проблеми.

Самооцінка та самоідентифікація: недостатня самооцінка та відсутність віри в власні можливості можуть бути ключовими елементами патогенезу

синдрому недолюбленої дитини. Дитина, яка не відчуває себе прийнятою та цінною, може відчувати стрес і невпевненість у будь-яких ситуаціях.

Недостатня емоційна підтримка: відсутність емоційної підтримки з боку батьків або опікунів може призвести до виникнення синдрому недолюбленої дитини. Дитина, яка не отримує достатньої уваги, любові та підтримки, може відчувати себе відкинутою та неважливою.

Навчання та виховання: стиль виховання та методи навчання, що використовуються батьками та вчителями, можуть впливати на формування самооцінки та стійкості дитини. Негативний підхід до навчання та виховання, такий як строгість, критика та покарання, може посилити симптоми синдрому недолюбленої дитини[33; 36].

Розуміння патогенезу синдрому недолюбленої дитини є важливим для розробки ефективних стратегій лікування та попередження цього стану. Комплексний підхід, що враховує соціальні, психологічні та емоційні аспекти, може допомогти покращити благополуччя та самопочуття дитини, що страждає від цього синдрому.

1.2. Характеристики та ознаки синдрому недолюбленої дитини

У тих дітей, які в ранньому віці не отримують достатньої любові, нерідко розвивається ненадійний тип прив'язаності. Його причиною стає відсутність емоційної підтримки, ласки та уваги з боку батьків або опікунів. Якщо малюку не дістається необхідного рівня душевної теплоти, це може призвести до виникнення психічних проблем і ускладнити створення надійних стосунків уже в дорослому житті.

У контексті синдрому недолюбленої дитини, ненадійний тип прив'язаності може виявлятися у дитини як стан постійної тривоги та невпевненості у відносинах з батьками або опікунами. Дитина може відчувати, що її потреби не

задовольняються належним чином або що вона не може розраховувати на підтримку та захист з боку батьків [53].

Така ненадійна прив'язаність може призвести до різних психологічних та емоційних наслідків, включаючи постійну тривогу, низьку самооцінку, відчуття відкинутості та непевність у власних відносинах. Дитина може реагувати на цю ситуацію різними способами, включаючи роздратування, агресивну поведінку або навіть спроби залучити увагу за будь-яку ціну.

Для розв'язання цього проблемного стану важливо працювати як з дитиною, так і з батьками або опікунами, щоб створити сприятливі умови для здорового розвитку прив'язаності та емоційного благополуччя дитини. Це може включати в себе терапію, психологічну підтримку та навчання батьків навичкам емоційного розуміння та підтримки своєї дитини [44].

При синдромі недолюбленої дитини можуть виникати серйозні проблеми з самосприйняттям та самоусвідомленням. Дитина, яка відчувається недолюбленою, може розвивати негативний образ себе та своїх можливостей через відсутність підтримки та позитивного взаємодії з батьками або опікунами.

Ось деякі з проблем з самосприйняттям та самоусвідомленням, які можуть виникати при синдромі недолюбленої дитини:

- **Низька самооцінка:** Низька самооцінка є однією з типових проблем, які можуть виникати у дітей з синдромом недолюбленої дитини. Коли дитина не отримує достатньої кількості любові, уваги та підтримки від батьків або опікунів, це може значно вплинути на її внутрішнє переконання у власній цінності та здібностях. Дитина може відчувати, що вона не заслуговує на любов та підтримку, що призводить до переконання у власній непотрібності та низької самооцінки. Відсутність підтримки та визнання може призвести до переконання дитини, що вона не здатна досягти успіху в будь-яких справах, що вона підхопиться. Дитина може постійно порівнювати себе з іншими дітьми, що призводить до почуття непотрібності та недосягнення ними вимог стандарту. Низька самооцінка

може призвести до відмови дитини від нових викликів або можливостей, оскільки вона не вірить у свої власні здібності. Для подолання низької самооцінки у дітей з синдромом недолюбленої дитини важливо створити підтримливе та сприятливе середовище, де вони можуть отримувати позитивне підкріплення та підтримку від близьких. Також корисними можуть бути індивідуальна терапія, робота з психологом для підвищення самосприйняття та розвиток позитивних стратегій мислення.

- **Невпевненість у власних здібностях:** Невпевненість у власних здібностях є ще однією серйозною проблемою, з якою можуть зіткнутися діти з синдромом недолюбленої дитини. Коли дитина не отримує достатньої підтримки та визнання від батьків або опікунів, вона може сумніватися у своїх власних здібностях та здатностях досягти успіху. Це може впливати на різні аспекти їхнього життя, включаючи навчання, соціальні взаємини та загальне самопочуття. Дитина може боятися взяти на себе нові виклики або завдання, оскільки вона не впевнена у своїх здібностях та можливостях успішно їх виконати. Невпевненість може призвести до переконання дитини, що вона не заслуговує на успіх або визнання через недостатність її власних здібностей. Дитина може постійно порівнювати себе з іншими дітьми, що призводить до почуття непотрібності та недосягнення ними вимог стандарту. Невпевненість може призвести до відмови дитини від нових викликів або можливостей, оскільки вона не вірить у свої власні здібності. Для подолання невпевненості у власних здібностях важливо створити підтримливе та сприятливе середовище, де дитина отримує позитивне підкріплення та підтримку від близьких. Це може включати в себе похвали за зусилля, а не тільки за результати, створення можливостей для успіху та підтримку у важких моментах. Також корисними можуть бути індивідуальна терапія та розвиток позитивних стратегій мислення для підвищення самовпевненості[27].

- **Страх перед відторгненням:** Страх перед відторгненням є ще однією серйозною проблемою, яка може виникати у дітей з синдромом недолюбленої дитини. Коли дитина не отримує достатньої підтримки, визнання та любові від батьків або опікунів, вона може почувати страх втратити цю підтримку та бути відкиненою. Дитина може постійно шукати підтримки та позитивного визнання з боку батьків або опікунів, намагаючись уникнути відчуття відкинення. Відсутність стабільної підтримки може призвести до підвищеної тривожності та постійного страху втратити близьку людину. Дитина може стати залежною від позитивного визнання та підтримки з боку інших, шукати її в усіх сферах свого життя[24]. Дитина може утримувати свої власні думки та почуття з опаски перед відторгненням або відмовою оточуючих. Дитина може перебувати в постійному стані тривоги, переживаючи страх втрати близької людини. Для подолання страху перед відторгненням важливо створити підтримливе та безпечне середовище для дитини, де вона буде отримувати достатню кількість позитивного підкріплення та розуміння[40]. Це може включати в себе розмови про почуття, розвиток стратегій для копіngu з тривожністю та постійну підтримку з боку батьків або опікунів[2]. Також важливо працювати над зміцненням внутрішніх ресурсів дитини, щоб вона могла відчувати себе більш впевнено та незалежно.
- **Відсутність ідентичності:** Відсутність ідентичності може бути серйозною проблемою для дітей з синдромом недолюбленої дитини. Ідентичність - це внутрішнє почуття самої особистості, її унікальності, цінностей, переконань і бажань. Коли дитина не отримує достатньої підтримки, визнання та прийняття від батьків або опікунів, вона може мати труднощі у формуванні власної ідентичності. Дитина може постійно шукати свою ідентичність у зусиллях знайти себе та свої місце в світі через різні сфери життя, такі як школа, друзі, хобі тощо. Відсутність позитивної взаємодії з

батьками може призвести до заплутаності власних цінностей та переконань дитини, що може ускладнити процес формування ідентичності. Дитина може відчувати страх виражати себе, свої думки та почуття, оскільки вона може не бути впевненою в тому, хто вона є. Дитина може намагатися адаптуватися до очікувань батьків або інших людей, не враховуючи свої власні потреби та бажання. Дитина може шукати позитивну ідентичність у різних сферах життя, таких як дружба, академічні досягнення, спорт тощо. Для допомоги дітям з синдромом недолюбленої дитини у формуванні власної ідентичності важливо створити підтримливе та сприятливе середовище, де вони можуть відчувати себе прийнятими та розуміти свої власні потреби та бажання. Це може включати в себе позитивне підкріплення, відкриті розмови про особисті цінності та переконання, а також підтримку у вираженні себе та своїх почуттів. Також корисним може бути розвиток самопізнання та саморефлексії через різноманітні вправи та діяльності[4].

- **Емоційна вразливість:** Емоційна вразливість може бути серйозною проблемою для дітей з синдромом недолюбленої дитини. Коли дитина не отримує достатньої підтримки, розуміння та любові від батьків або опікунів, її емоційна стійкість може стати піддається сильному стресу та впливу негативних чи складних ситуацій. Діти можуть постійно переживати тривогу та страх через відсутність підтримки та невизнання своїх потреб. Відсутність позитивного підкріплення може зробити дітей більш вразливими до стресових ситуацій та подій. Діти можуть переживати надмірну чутливість до критики та негативних коментарів, що може призводити до почуття невпевненості та неприйняття себе. У дітей можуть виникати часті емоційні вибухи через невизнання їхніх емоцій та потреб. Вони почувати себе непотрібними та неважливими через відсутність підтримки та визнання[34]. Для допомоги з синдромом недолюбленої дитини у керуванні їхньою емоційною вразливістю важливо

створити підтримливе та сприятливе середовище, де вони можуть відчувати себе безпечно та прийнятими. Це може включати в себе позитивне підкріплення, навчання стратегіям копіngu зі стресом та тривогою, а також розвиток емоційної грамотності та розуміння власних почуттів та потреб. Також важливо надавати можливість дитині вільно висловлювати свої емоції та думки, а також демонструвати повагу та розуміння до їхніх внутрішніх переживань.

Проблеми з довірою.

Проблеми з довірою можуть виникати у дітей з синдромом недолюбленої дитини через відсутність стабільної та позитивної взаємодії з батьками або опікунами[11]. Коли дитина відчувається недолюбленою або неотримує необхідної підтримки та уваги від близьких людей, це може підірвати її віру у власну безпеку та відносини з оточуючими.

- **Підвищена підозрілість:** є характерною рисою, що може виявитися у дітей з синдромом недолюбленої дитини. Цей синдром виникає внаслідок недостатньої або неправильної підтримки, любові та уваги від батьків або опікунів. Підозрілість стає реакцією на відсутність довіри до оточуючих та навколишнього світу, що може виникати через негативні досвіди та відчуття відкинення. Ця характеристика може мати значний вплив на емоційний та соціальний розвиток дитини, а також на її взаємодію з іншими людьми.

Підвищена підозрілість проявляється у дитини через недовіру до намірів оточуючих, почуття загрози та потребу в постійному самозахисті. Дитина може бути підозрілою до нових знайомих, відмовлятися довіряти близьким людям та виказувати схильність до ізоляції. Вона може стати більш обережною та підозрілою до будь-яких проявів уваги або підтримки, оскільки вона не впевнена в їхніх інтенціях або щирості.

Ця підвищена підозрілість може стати перешкодою для розвитку позитивних міжособистісних стосунків та сприйняття світу навколо. Дитина

може уникати нового досвіду та можливостей через страх перед ризиком чи обманом, що призводить до соціальної ізоляції та відчуття відчуження від оточуючих[12;14].

Подолання підвищеної підозрілості у дітей із синдромом недолюбленої дитини потребує створення безпечного та спокійного середовища, в якому вони відчуватимуть захищеність та прийняття. Допомогти в цьому можуть розуміння та підтримка з боку батьків, розвиток стратегій довіри та позитивної самооцінки. Також важливо встановлювати чесні та відкриті стосунки з дитиною, демонструючи свою любов та підтримку у кожній ситуації. Процес побудови довірливих відносин вимагає часу, терпіння та розуміння, проте це може допомогти дитині подолати її підозрілість та розвинути позитивні стосунки з оточуючими.

- **Страх перед відторгненням:** є однією з основних емоцій, яку можуть відчувати діти з синдромом недолюбленої дитини. Цей синдром виникає внаслідок недостатньої підтримки, уваги та любові з боку батьків або опікунів, що може призвести до серйозних відчуттів невпевненості та непевності відносно власної цінності та прийняття.

Дитина з синдромом недолюбленої дитини може постійно переживати страх перед відторгненням та втратою підтримки та прийняття з боку своїх батьків чи оточуючих. Цей страх може бути внутрішнім бар'єром для здорового емоційного розвитку дитини та її здатності відчувати себе безпечно та прийнятою. Він може супроводжуватися постійною тривогою та стресом, а також викликати схильність до ізоляції та уникнення соціальних взаємодій.

Страх перед відторгненням може виникати з різних причин, але в основі його лежить відчуття невизнання, неприйняття та відчуження. Дитина може відчувати, що вона не достойна любові та підтримки, що може призвести до переконання, що вона буде відкинута або залишена сама собі. Цей страх може бути особливо посиленою у ситуаціях, коли дитина переживає розділення від

близьких людей, зміни в їхній поведінці або відчуває, що її потреби не задовольняються[3].

Для допомоги дітям з синдромом недолюбленої дитини у подоланні страху перед відторгненням важливо створити для них безпечне та підтримуюче середовище. Батьки та опікуни повинні проявляти тепло, розуміння та емоційну доступність, підтримуючи дитину в усіх її зусиллях та навчаючи її впевненості в собі. Важливо забезпечити стабільність та надійність відносин, де дитина може відчувати себе безпечно та прийнятою. Також важливо вчасно реагувати на її потреби та емоційні сигнали, щоб підтримати її в складних ситуаціях та зміцнити віру в власну цінність і прийняття[22].

- **Недовіра до авторитетів:** є однією з характерних рис, яку можна спостерігати у дітей з синдромом недолюбленої дитини. Цей синдром виникає, коли дитина відчуває відсутність достатньої підтримки, уваги та любові з боку батьків або опікунів, що може викликати серйозні відчуття невпевненості та непевності у власному значенні.

Недовіра до авторитетів спричиняється рядом причин. По-перше, дитина може не мати досвіду позитивних взаємин з авторитетними фігурами, що викликає у неї сумніви у їхніх намірах та можливостях допомогти чи підтримати. По-друге, вона може переживати втрату довіри через негативний досвід або невдачі у минулому, що призвело до створення бар'єрів щодо встановлення нових відносин[13]. По-третє, недовіра до авторитетів може бути результатом постійного відчуття відкинення чи неприйняття з боку батьків або опікунів, через що дитина не вірить, що хтось може підтримати або захистити її [37].

Ця недовіра може стати перешкодою для формування здорових взаємин та навчання важливості довіри та співпраці з авторитетними особами. Дитина може уникати взаємодії з вчителями, батьками чи іншими дорослими, вважаючи, що вони не здатні допомогти чи зробити життя краще. Це може призвести до проблем у шкільній, родинній та соціальній сферах життя.

Для допомоги дітям з синдромом недолюбленої дитини у подоланні недовіри до авторитетів важливо створити позитивне та підтримуюче середовище. Вчителі, батьки та інші дорослі повинні проявляти тепло, розуміння та емоційну доступність, демонструючи, що їхня мета - підтримати та допомогти дитині у її розвитку та досягненнях [16]. Важливо створювати можливості для позитивної взаємодії та співпраці, де дитина може відчувати себе прийнятою та підтриманою. Також важливо використовувати позитивні методи виховання та комунікації, щоб засвоїти у дитини навички довіри та взаєморозуміння.

- **Відсутність близьких друзів:** є однією зі складнощів, з якими можуть зіткнутися діти з синдромом недолюбленої дитини. Цей синдром виникає, коли дитина відчуває недостатню підтримку, увагу та любов з боку батьків або опікунів, що може призводити до внутрішньої невпевненості та непевності у власній цінності. Ці внутрішні конфлікти можуть ускладнювати процес створення та підтримання дружби.

Однією з головних причин відсутності близьких друзів у дітей з цим синдромом є їхні власні переживання та стосунки з самими собою. Низька самооцінка та відчуття невпевненості можуть перешкоджати встановленню довірчих відносин з іншими дітьми. Дитина може уникає спілкування з іншими через страх відкинення та неприйняття, що виникає внаслідок негативного досвіду відносин з батьками або опікунами [39]. Більше того, соціальні навички можуть бути недостатньо розвинені у дітей з синдромом недолюбленої дитини через відсутність можливостей для практики та взаємодії із ровесниками. Вони можуть почувати себе відчуженими або непривабливими для інших дітей, що ускладнює процес знаходження близьких друзів.

Отже, відсутність близьких друзів у дітей з синдромом недолюбленої дитини є серйозною проблемою, яка може мати великий вплив на їхнє емоційне та соціальне благополуччя. Для подолання цієї проблеми важливо створити для дітей сприятливе та підтримуюче середовище, де вони можуть відчувати себе прийнятими та цінними. Також необхідно розвивати їхні соціальні навички через

спеціальні програми та діяльності, які сприяють встановленню взаємодії із однолітками та розвитку позитивних відносин. Родинна підтримка та співпраця зі школою також можуть відігравати важливу роль у створенні умов для успішного соціального взаємодії дитини з іншими[32]. **Страх виражати свої почуття:** цей синдром виникає, коли дитина переживає відчуття відкинення, невпевненості та неприйняття з боку батьків або опікунів, що може призвести до внутрішніх конфліктів та емоційного стресу.

Страх виражати свої почуття може бути обумовлений декількома факторами. По-перше, дитина може переживати страх, що її почуття будуть не зрозумілі або відкинуті, як це може траплятися у разі негативного досвіду відносин з батьками або опікунами. По-друге, вона може відчувати страх перед конфліктами або негативними реакціями оточуючих, що може призвести до стримування своїх почуттів та емоцій. По-третє, низька самооцінка та відчуття невпевненості можуть ускладнювати вираження власних почуттів та потреб через переконання, що вони не мають значення або не будуть прийняті [37]. Цей страх може мати серйозні наслідки для емоційного та соціального розвитку дитини. Вона може відчувати внутрішній стрес та напругу через неможливість виражати свої почуття та потреби, що може призводити до розвитку емоційних проблем, таких як депресія, тривога чи внутрішні конфлікти [20]. Також це може ускладнити соціальні взаємодії, оскільки дитина може уникає спілкування з іншими людьми через страх перед відкриттям своїх почуттів та вразливості.

Вибір нездорових стосунків

Вибір нездорових стосунків є однією з потенційних проблем, з якими можуть зіткнутися діти з синдромом недолюбленої дитини [34;43]. Цей синдром виникає, коли дитина відчуває недостатню підтримку, увагу та любов з боку батьків або опікунів, що може призводити до низької самооцінки та почуття неприйняття. У таких умовах діти мають схильність до пошуку міжособистісних взаємодій, які не завжди є здоровими або позитивними [38].

Однією з причин вибору нездорових стосунків може бути потреба в увазі та підтримці, яку дитина не отримує від родини. Вона може шукати цю увагу у партнерах, друзях або групах ровесників, навіть якщо це призводить до токсичних або шкідливих стосунків [36]. Також діти з синдромом недолюбленої дитини можуть відчувати невпевненість та низьку самооцінку, що може призводити до прийняття будь-яких стосунків, навіть якщо вони є шкідливими або насильницькими.

Іншою причиною може бути неспроможність розрізнати здорові та нездорові стосунки через негативний досвід у відносинах з родиною. Дитина може не мати адекватних моделей здорових стосунків та не знати, як розпізнати ознаки токсичності чи насильства у стосунках [46]. Це може призводити до того, що вони можуть стати учасниками стосунків, які не відповідають їхнім потребам та які можуть завдати шкоди їхньому емоційному та фізичному благополуччю.

Ізольованість дитини

Ізольованість дитини є однією зі складнощів, з якими можуть зіткнутися особи з синдромом недолюбленої дитини. Цей синдром виникає, коли дитина відчуває недостатню підтримку, увагу та любов з боку батьків або опікунів, що може призводити до внутрішньої невпевненості та невпевненості у власній цінності. Ці внутрішні конфлікти можуть призводити до соціальної відчуженості та ізоляції від оточуючих.

Ізольованість може виникати з різних причин. По-перше, дитина може уникати спілкування з іншими через страх відкинення та неприйняття, що може виникати внаслідок негативного досвіду відносин з батьками або опікунами. Вона може відчувати, що ніхто не розуміє її чи не цінує її, тому уникає взаємодії з іншими. По-друге, низька самооцінка та відчуття невпевненості можуть призводити до відчуття недостатньої вартості та відмови від соціальних контактів. Дитина може вважати себе непривабливою або невідповідною для інших, тому уникає спілкування. По-третє, злиття у власному внутрішньому світі

та відчуття самотності може призводити до ізоляції, оскільки дитина відчуває більше комфорту та безпеки у самотності, ніж у взаємодії з іншими [45].

Ізольованість може мати серйозні наслідки для дитини, включаючи відчуття самотності, депресію, тривогу та інші емоційні проблеми. Також це може призводити до відстороненості від навколишнього світу та втрати можливостей для соціального розвитку та взаємодії.

Схильність до проблем з психічним здоров'ям

Синдром недолюбленої дитини може викликати серйозні проблеми з психічним здоров'ям у дітей, які ним страждають. Цей синдром виникає, коли дитина відчуває відсутність достатньої підтримки, уваги та любові з боку батьків або опікунів, що може призводити до внутрішньої невпевненості, низької самооцінки та емоційного стресу[29].

Проблеми з психічним здоров'ям, пов'язані з синдромом недолюбленої дитини, можуть включати депресію, тривожні розлади, посттравматичний стресовий розлад, низьку самооцінку, відчуття вини та безнадійності. Діти, які відчувають себе недолюбленими або відкинутими, можуть постійно відчувати внутрішній стрес та напругу, що може призводити до розвитку психічних проблем.

Однією з причин таких проблем може бути відсутність підтримки та розуміння з боку батьків або опікунів. Коли дитина не отримує необхідної емоційної підтримки та позитивних взаємин з дорослими, вона може почуватися самотньою, невпевненою та неважливою. Це може призвести до внутрішньої тривоги та депресії.

Іншою причиною може бути відчуття відкинення або неприйняття з боку оточуючих, зокрема ровесників. Діти, які відчуваються недолюбленими, можуть відчувати, що їх не приймають або не розуміють інші діти, що також може призводити до тривоги та депресії[46].

Для попередження проблем з психічним здоров'ям у дітей з синдромом недолюбленої дитини важливо створити для них підтримуюче та емоційно

безпечне середовище[27]. Це може включати надання додаткової психологічної підтримки та консультування, позитивне взаємодію з батьками та іншими дорослими, а також створення можливостей для соціальної взаємодії та підтримки з боку ровесників. Також важливо вчасно виявляти та реагувати на ознаки погіршення психічного здоров'я та надавати необхідну підтримку та лікування.

1.3. Причини розвитку та наслідки синдрому недолюбленої дитини

Синдром недолюбленої дитини - це психологічна проблема, що виникає, коли дитина відчуває відсутність адекватного емоційного підтримки та тепла з боку батьків або опікунів. Причини розвитку цього синдрому можуть бути різноманітними, а наслідки можуть бути серйозними для психічного та емоційного здоров'я дитини[47].

Причини:

Відсутність уваги та підтримки: може призвести до численних наслідків для дитини. Перш за все, вона може розвивати низьку самооцінку та відчуття недостатності. Брак підтримки може зробити дитину вразливою перед стресом та тривогою. Недолюбленість може викликати у дитини почуття відчуженості та самотності, що може призвести до депресії та ізоляції.

Дитина, яка не отримує достатньої уваги та підтримки, може також мати проблеми у встановленні стосунків з іншими. Вона може відчувати себе відокремленою або неприйнятною, що ускладнює процес соціалізації та взаємодії з однолітками [19]. Негативні емоції, пов'язані з недолюбленістю, можуть впливати на поведінку дитини, що може виявитися у вияві агресії, непокірності або інших проблемах [26].

Особливо важливо розуміти, що синдром недолюбленої дитини може мати довгострокові наслідки, які впливають на всі аспекти життя дитини, включаючи

її відносини, самопочуття та успіх у навчанні. Тому вирішальним є вчасне виявлення цієї проблеми та надання дитині необхідної підтримки та тепла.

Для запобігання синдрому недолюбленої дитини необхідно активно взаємодіяти з дитиною, надавати їй достатню кількість уваги, розуміння та підтримки. Батьки, опікуни та фахівці повинні бути свідомі цієї проблеми та вчасно реагувати на ознаки недолюбленості, надаючи дитині можливість відчувати себе коханою та підтриманою[48; 7].

Постійне порівняння: постійне порівняння з іншими може викликати у дитини відчуття недостатності та низької самооцінки. Коли батьки або опікуни постійно наголошують на тому, що дитина не така, як інші, або не досягає таких же успіхів, це може призвести до втрати віри у власні здібності та цінність. Дитина може відчувати, що її унікальність не цінується і не приймається, що негативно впливає на її самопочуття та ставлення до себе.

Крім того, постійне порівняння може призвести до виникнення конкурентного або завистливого ставлення до інших дітей. Дитина може відчувати себе конкурентом своїх братів і сестер, а не їхнім рівноправним членом родини. Це може призвести до погіршення взаємин між братами і сестрами та загострення сімейних конфліктів.

Крім того, постійне порівняння може призвести до стереотипних уявлень про успіх і вартість. Діти можуть почувати, що їхня вартість залежить від їхніх досягнень у порівнянні з іншими, що може вести до надмірного конкурентного духу та стресу[35].

Неприйняття: коли дитина відчуває неприйняття, вона може почувати себе невірною, неправильною або недостойною любові та уваги. Це може призвести до низької самооцінки та невпевненості у власних здібностях. Дитина може відчувати, що її особистість не приймається та не цінується, що негативно впливає на її психічне здоров'я.

Неприйняття може також спричинити відчуття відчуженості та самотності. Дитина може почуватися відокремленою від оточуючих і недостойною

спілкування та взаємодії з іншими. Це може призвести до соціальної ізоляції та важкостей у встановленні та підтриманні стосунків з однолітками та іншими людьми[29;53].

Крім того, неприйняття може поглиблювати внутрішню тривогу та стрес. Дитина може почувати, що вона ніколи не може відповісти на очікування батьків або опікунів, що створює постійний тиск та напругу. Це може призвести до розвитку тривожних розладів та інших проблем з психічним здоров'ям.

Наслідки:

Низька самооцінка може мати значний вплив на її життя та розвиток, порушуючи психологічне та емоційне благополуччя.

Відчуття недолюбленості та відсутності підтримки може призвести до того, що дитина почне сумніватися у власній цінності та здібностях. Вона може переконувати себе, що не заслуговує на любов та увагу, адже не відчуває їх від близьких людей. Це відчуття неприйняття може привести до формування переконання, що вона є неповноцінною та непотрібною[1].

Дитина, яка постійно відчуває недостатність уваги та підтримки, може розвивати внутрішній діалог, де вона постійно себе критикує та обмежує. Це може призвести до формування негативного внутрішнього образу себе, де дитина бачить себе як неспроможну або неприйнятну. Ця негативна самооцінка може перешкоджати їй досягати свого потенціалу та розвиватися в різних сферах життя[39].

Низька самооцінка також може впливати на взаємодії з іншими людьми. Дитина, яка відчуває себе неприйнятною або неповноцінною, може уникати соціальних взаємодій або вступати в токсичні відносини, де вона продовжуватиме відчувати себе недостойною.

Отже, низька самооцінка є серйозним наслідком синдрому недолюбленої дитини[8;15]. Для запобігання цьому наслідку важливо, щоб батьки та опікуни розуміли важливість підтримки та позитивного підтвердження для психологічного та емоційного розвитку дитини. Надання дитині достатньої

уваги, тепла та підтримки може допомогти зміцнити її віру у власні здібності та позитивне сприйняття себе[42]. Також важливо надавати можливості для самовираження та розвитку, щоб дитина могла відчувати себе цінною та прийнятою.

Стрес та тривога: відчуття недолюбленості та невпевненості в собі можуть стати джерелом постійного стресу для дитини. Коли вона постійно відчуває, що не отримує достатньої уваги, підтримки та позитивного підтвердження, це може призвести до постійного напруження та тривоги. Дитина може почувати, що вона в постійному стані готовності до виявлення небезпеки або неприємностей, що впливає на її психічний стан.

Крім того, недостатня підтримка та прийняття можуть призвести до розвитку тривоги у дитини. Вона може почати постійно перейматися можливими негативними наслідками своїх дій або вчинків, а також почувати страх перед невдачею або відмовою. Це може призвести до постійного внутрішнього напруження та тривоги, що впливає на якість життя та щоденні функції дитини.

Стрес і тривога, що виникають через синдром недолюбленої дитини, можуть негативно вплинути на психічне та емоційне благополуччя. Це може спричинити появу різних психологічних розладів, таких як тривожні розлади, депресія або посттравматичний стресовий розлад. Окрім того, ці емоційні переживання можуть мати негативні наслідки для фізичного здоров'я, підвищуючи ризик розвитку хвороб і погіршуючи загальний стан організму [20].

Щоб уникнути негативних наслідків, батькам і опікунам слід бути уважними до потреб і емоцій своєї дитини. Важливо надавати їй необхідну увагу і підтримку, а також допомагати розвивати ефективні стратегії для управління стресом і тривогою. Лише таким чином можна забезпечити емоційне та психологічне благополуччя дитини.

Проблеми зі стосунками. Передусім, дитина, яка відчуває нестачу любові, може стикатися із труднощами у формуванні та підтримці близьких стосунків. Вона може відчувати себе недостатньо цінною або непривабливою для оточення,

що може призвести до уникання нових знайомств і закритості у питаннях інтимності. Chen Yuanyuan стверджує, що це може спричинити соціальну ізоляцію і глибоке відчуття самотності, яке з часом лише посилюється [54].

Недостатня увага в дитинстві може ускладнити формування здорових меж у стосунках. Такій людині може бути важко висловлювати свої потреби та емоції через страх перед відмовою чи запереченням. В результаті вона може придушувати свої власні бажання та жертвувати своїм благополуччям, щоб підтримувати гармонію у стосунках, що веде до невдоволення і розчарування.

Крім того, низька самооцінка та відчуття неповноцінності можуть впливати на вибір партнера. Дитина, яка відчуває себе недолюбленою, у дорослому віці може потрапити у токсичні чи нестабільні стосунки, де продовжить відчувати себе неприйнятною або недостойною. Це часто призводить до циклу невдач і розчарувань у стосунках.

Так, А. І. Лимакіна стверджує, що формування співзалежних стосунків часто є наслідком дитячого досвіду взаємодії з батьками. Залежність від їхнього ставлення є природною для дитини, проте специфіка цих стосунків може залишити тривалий слід у самосприйнятті особистості. Випадки холодного, відчуженого, домінуючого, контролюючого, критичного чи принизливого ставлення батьків здатні формувати порушене уявлення людини про себе.

За таких умов формується прагнення заповнити відчуття дефіциту в стосунках з іншими людьми. Особистість часто шукає підтримки та любові, якої їй не вистачало в дитинстві, намагаючись за рахунок цього стабілізувати внутрішнє самосприйняття. Проте суперечність між бажанням бути прийнятною та невпевненістю у власній цінності створює стійкий внутрішній конфлікт.

Цей конфлікт породжує амбівалентність у почуттях і поведінці, підсилює тривожність і робить потребу у зовнішньому підтвердженні своєї значущості домінантним фактором міжособистісних стосунків. У таких обставинах пошук любові набуває форми стійкої поведінкової моделі, яка визначає стратегії соціальної взаємодії. Теплі стосунки з батьком сприяють цілісному сприйманню

світу, розумінню протилежностей та своїх негативних емоцій. Проте формальні стосунки батька з дочкою, позбавлені щирої турботи та уваги, можуть придушувати гнучкість поведінки дівчинки. Модель стосунків жінки з чоловіком залежить від особистісних якостей її батька, стилю його поведінки [25].

Для запобігання цим проблемам важливо, щоб батьки та опікуни надавали дитині достатню увагу, підтримку та позитивне підтвердження, а також допомагали їй розвивати здорові механізми управління емоціями та встановленням меж у стосунках. Тільки таким чином можна забезпечити психологічне та емоційне благополуччя дитини та її успішні стосунки у майбутньому [51].

Порушення поведінки. Одним з основних наслідків синдрому недолюбленої дитини є проблеми з агресією та конфліктами. Дитина, яка відчуває недолюбленість, може виявляти агресивне чи конфліктне поведінку як спробу виразити свою невдоволеність чи отримати увагу. Вона може переносити свої негативні емоції на інших, що може призводити до конфліктів з однолітками або дорослими.

Крім того, недолюблена дитина може розвивати поведінкові проблеми, такі як непокірність, вандалізм або прогульництво. Вона може виявляти негативну або ризиковану поведінку як спосіб виразити свою невдоволеність або спробу вплинути на своє середовище[23]. Це може призвести до розвитку проблем у навчанні, відносинах з дорослими та взаємин з однолітками.

Низька самооцінка, яка часто супроводжує синдром недолюбленої дитини, також може призвести до шкідливих звичок або залежностей. Дитина може шукати втечі від своїх проблем у шкідливих звичках, таких як вживання наркотиків чи алкоголю, або ризикована поведінка, яка може загострити її ситуацію[42].

Отже, порушення поведінки можуть бути серйозним наслідком синдрому недолюбленої дитини, який потребує уваги та підтримки з боку батьків, опікунів та фахівців. Надання дитині достатньої уваги, тепла та підтримки, а також

допомога у вирішенні її емоційних та поведінкових проблем можуть допомогти зменшити ризик розвитку порушень поведінки та сприяти її психологічному та емоційному благополуччю[43].

Синдром недолюбленої дитини має серйозні наслідки для дитини та її подальшого розвитку. Для запобігання цьому синдрому важливо, щоб батьки та опікуни були уважними до потреб та почуттів своєї дитини, надавали їй достатню увагу та підтримку, а також сприяли її психологічному та емоційному благополуччю[24].

Висновок до розділу 1

Синдром недолюбленої дитини представляє собою важливий психологічний феномен, який може мати серйозний вплив на психічне та емоційне здоров'я дитини. Відсутність у батьків адекватної уваги, підтримки та безумовного прийняття дитини призводить до появи у неї: певних суджень та негативних висновків щодо батьківського ставлення до себе; негативних емоцій та психічних станів (тривога, страх, агресія та ін); невпевненості в собі (низька самооцінка, проблемні стосунки, роль жертви, порушення поведінки тощо). Це ознаки синдрому недолюбленої дитини. Для запобігання цьому синдрому важливо, щоб батьки, опікуни та суспільство в цілому були уважними до потреб та почуттів дитини, надавали їй достатню увагу, підтримку та позитивне підтвердження, а також сприяли її психологічному та емоційному розвитку. Тільки таким чином можна забезпечити здоровий розвиток дитини та її щасливе доросле життя.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СИНДРОМУ НЕДОЛЮБЛЕНОЇ ДИТИНИ

2.1 Опис методології, вибірки та процедури емпіричного дослідження

Під час проведення дослідження в рамках дипломної роботи методологічну основу склали:

1. Проективна методика «Малюнок сім'ї» (для дітей та батьківський сценарій) за Г. Хоментаскасом;
2. Анкетування «Способи прояву любові до дитини».
3. Опитувальник «Взаємодія « батьки-діти» І.М. Марківської

Методика «Малюнок сім'ї» (за Г. Хоментаскасом) служить для діагностики внутрішньосімейних стосунків, допомагаючи виявити, як дитина сприймає членів своєї родини та свою роль у ній, а також ті аспекти, які викликають у дитини тривогу чи конфлікти. Це дає змогу зрозуміти, чому дитина може сприймати ситуацію у сім'ї інакше, ніж батьки, і надати ефективну допомогу в разі потреби.

Виконання методики потребує використання стандартного аркуша паперу формату А4, простого олівця та гумки, а також шести кольорових олівців. Важливо фіксувати час виконання завдання, всі запитання і коментарі дитини, а також будь-які зміни в малюнку. Під час виконання завдання не слід пояснювати термін «сім'я», щоб уникнути спотворення результатів дослідження. Якщо дитина запитує про завдання, психолог має повторити інструкцію. Важливо зафіксувати послідовність малювання, паузи, коригування і спонтанні коментарі дитини, а також її емоційні реакції.

Після завершення малювання проводиться бесіда з дитиною, щоб з'ясувати, чію сім'ю вона зобразила, де і чим займаються персонажі, їхні ролі у

сім'ї та ставлення до них. Запитання можуть включати, хто є найулюбленішим, найщасливішим, найсумнішим членом сім'ї, а також ситуації, в яких дитина могла б залишити когось вдома, якщо місця не вистачає. Важливо також обговорити з дитиною позитивні та негативні ситуації, що можуть допомогти в розумінні її ставлення до родини.

Згідно з дослідженням, ставлення дитини до родини відображається в розташуванні членів сім'ї на малюнку, їхній згуртованості та тому, як дитина малює себе разом з іншими членами сім'ї або окремо. Діти, які відчують незадоволення чи знехтування, можуть зображати хмари або дощ, що символізує пригніченість і потребу в любові та безпеці.

Факторний аналіз виділяє два основні виміри психологічного стану дитини:

1. Ставлення дитини до родини та її місця в ній («відчуття знедоленості – почуття приналежності»). Цей вимір показує, чи зменшено склад родини, чи зображено хмари або сонце, як початок малювання і чи є згуртованість сім'ї.
2. Спосіб обробки почуття знехтування («символічне вигнання сім'ї – символічне вигнання себе»). Цей вимір описує, як присутність сторонніх осіб і відсутність «Я» в малюнку відображає почуття знехтування.

Хоментаскас також описує, як діти висловлюють свої емоції через малюнок, використовуючи такі категорії, як «сила – слабкість» і «улюбленість – нелюбленість». Показники сили, такі як розміри і форма фігур, а також підняті руки або об'єкти в руках, є графічними ознаками сили. У випадку «улюбленості» важливими є кількість деталей, кольори і декорування малюнка [31, с.63].

Графічні зображення членів родини можуть розповісти про емоційний стан дитини, її сприйняття та «Я-образ». Оцінюючи малюнки, варто звернути увагу на кількість деталей, що включають основні частини тіла, такі як голова, руки, ноги і так далі, а також на рівень декорування, зокрема деталі одягу і прикраси, наприклад, шапки, банти і гудзики. Крім того, важливим є використання

кольорів: більше кольорів зазвичай вказує на позитивне ставлення, тоді як обмежене використання кольорів може свідчити про негативні емоції.

Позитивне ставлення до особи зазвичай проявляється у більш детальному та кольоровому зображенні, тоді як негативне ставлення може відбиватися у спрощеній або неповній презентації, що іноді також може свідчити про агресивні настрої. Порівняння розмірів і деталей фігур дозволяє зрозуміти, як дитина сприймає інших членів родини і як вона бачить себе.

Анкета «Способи прояву любові до дитини» включала у себе 11 питань (див. дод. А), які були розроблені для оцінки різних аспектів прояву батьківської любові та уваги до дітей. Метою цієї анкети є вивчення частоти та характеру фізичних і емоційних взаємодій між батьками та дітьми, та визначення подальшого впливу цих проявів та інших факторів на розвиток дитини.

Опитувані батьки відповідають на питання, обираючи частоту прояву того чи іншого фактору (часто, іноді, рідко або ніколи). Кожне питання було спрямоване на виявлення специфічних аспектів взаємодії батьків з дітьми, таких як частота фізичних контактів, спільних активностей, обговорення важливих тем і проявів позитивного чи негативного ставлення.

Для оцінки рівня взаємодії між батьками і дітьми як важливого фактора була обрана методика «Взаємодія «батьки-діти» І.М. Марківської. Її перевага полягає в тому, що вона враховує обидві сторони – батьківську та дитячу. Методика є «дзеркальною», має три форми: одна для дітей і дві для дорослих, кожна з яких містить 60 питань.

Методика включає 10 шкал, які оцінюють різні аспекти взаємодії батьків і дітей. Питання розподілені по шкалах наступним чином:

1. **Шкала «Невимогливість – вимогливість батьків»** визначає рівень вимогливості батьків. Високі показники вказують на високі вимоги і очікування від дитини.
2. **Шкала «м'якість – суворість батьків»** оцінює ступінь суворості та жорстокості в ставленні батьків до дитини.

3. **Шкала «автономність – контроль по відношенню до дитини»** показує рівень контролю над поведінкою дитини. Низький рівень може свідчити про довіру до дитини або про спробу виховати її самостійність.
4. **Шкала «емоційна дистанція – емоційна близькість»** відображає, як батьки сприймають емоційну близькість дитини до себе, порівнюючи з тим, як діти оцінюють близькість до батьків.
5. **Шкала «відторгнення – прийняття дитини»** оцінює, чи приймають батьки особистісні якості та поведінкові прояви дитини, що важливо для її самооцінки і розвитку.
6. **Шкала «відсутність співпраці – співпраця»** визначає рівень співробітництва між батьками і дітьми. Високий рівень співпраці свідчить про партнерські відносини, в той час як відсутність може бути ознакою порушених відносин або авторитарного виховання.
7. **Шкала «тривожність за дитину»** оцінює частоту і ступінь впливу батьків на життя дитини, відображаючи тривогу і турботу батьків.
8. **Шкала «непослідовність – послідовність»** визначає наскільки батьки послідовні у своїх вимогах, покараннях і винагородах. Непослідовність може свідчити про емоційну неврівноваженість і виховну невпевненість.
9. **Шкала «виховна конфронтація»** показує, наскільки батьківські дії є авторитетними для підлітків і яку силу має їх вплив.
10. **Шкала «задоволеність відносинами дитини з батьками»** відображає загальний рівень задоволеності батьківсько-дитячими відносинами, вказуючи на можливі конфлікти або стурбованість сімейною ситуацією [21].

Методика дозволяє всебічно оцінити динаміку виховного процесу в родині та зрозуміти, наскільки реальна ситуація відповідає ідеальній картині виховання, а також чи всі сторони активно залучені в цей процес. Вона надає змогу виявити аспекти, що свідчать про долюбленість або недолубленість дитини через детальний аналіз взаємодії між батьками і дітьми

Дослідження охопило 35 дітей віком 5-6 років, 10 дітей 8-9 років та 10 дітей 10-12 років, які є вихованцями психологічного центру в місті Хмельницький, а також 6 батьків. Метою стало визначення вікових особливостей прояву синдрому недолюбленості, зокрема, виявлення, в якому віці цей синдром проявляється найбільш гостро.

Процедура дослідження включала такі основні етапи:

1. Підбір та аналіз літератури, у процесі якого відбувався відбір, структурування та аналіз теоретичних джерел, що стосуються теми дипломної роботи. Вивчені наукові праці з питань визначення та попередження стресових станів у дітей.
2. Розробка моделі дослідження. На цьому етапі було обрано психодіагностичні методи і методики, а також визначено критерії для математичної обробки даних. Зокрема, використано теоретичні методи аналізу, синтезу, інтерпретації та узагальнення, а також емпіричні методи тестування і статистичної обробки.
3. Організація та проведення дослідження. У рамках практичної частини дослідження проведено організацію та реалізацію тестування серед обраних дітей. Кожній дитині і її батькам було надано інструкції, методики тестування були детально описані, а конфіденційність забезпечено шляхом анонімного заповнення бланків.
4. Обробка результатів. На цьому етапі проведено первинну обробку отриманих даних, їх систематизацію у таблицях і графічне представлення результатів. Виконано обчислення для визначення кореляційних зв'язків між змінними за допомогою математичних критеріїв.
5. Інтерпретація результатів та їх оформлення. Результати кожної методики були структуровані та проаналізовані, статистично значимі показники були інтерпретовані відповідно до шкал, описаних у використовуваних методиках.

2.2 Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження синдрому недолюбленої дитини

Аналіз дитячих малюнків у рамках психологічного дослідження показав, що у 30 дітей віком 5-6 років не було виявлено ознак недолюбленості. Лише у п'яти випадках спостерігалися конфлікти або відчуження між дитиною і батьками. У дітей 8-9 років недолюбленість спостерігалась лише у двох спостережуваних (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Відчуття долюбленості дітей у залежності від вікової категорії (за результатами проективної методики «Малюнок сім'ї»)

Вікова категорія	Долюблені	Недолюблені	Загальна кількість
5-6 років	30	5	35
8-9 років	8	2	10
Разом	38	7	45

Щоб краще зрозуміти ситуацію і надати рекомендації, було вирішено організувати зустрічі з батьками. З них шестеро згодилися на участь; здебільшого це були матері, а лише в одному випадку – обидва батьки. Це може свідчити про те, що матері часто беруть на себе основну відповідальність за участь у таких зустрічах, можливо, через їх більшу залученість у виховання або через соціальні стереотипи, які відводять їм більше ролі у питаннях розвитку дітей. Присутність обох батьків може вказувати на особливу важливість ситуації або на спільний інтерес у вирішенні виниклих проблем.

Проаналізуємо малюнки дітей, у випадку яких спостерігаються фактори, що можуть сприяти появі синдрому недолюбленої дитини. У першому випадку

дівчинка у віці 5 років і 10 місяців зобразила свою сім'ю в певному порядку: бабуся, мати, вона сама і батько. Бабуся найбільш деталізована, знаходилася найближче до дитини, що вказує на емоційну близькість і теплоту. Мати, хоча й схожа на бабусю за рівнем деталізації, розташована трохи далі, що вказує на певну емоційну дистанцію. Батько зображений найбільш далеко від дитини, що відображає слабкість емоційного зв'язку між ними. Проте його зображення усміхнене, отже, можна зробити припущення що дитині не вистачає татової уваги та турботи. Це може бути наслідком розлучення батьків, про що свідчить заява дівчинки про те, що вона сумує за батьком і хоче проводити з ним час: «Я дуже сумую за татом і хочу поїхати з ним в парк на батут».

Малюнок матері акуратний, старанний. Фігури її та доньки деталізовані, щоб показати себе та доньку красивими, проте вирази їх обличчя серйозні, що дає зрозуміти що між дівчинкою та мамою присутня емоційна дистанція.

Другий випадок стосується хлопчика віком 6 років і 7 місяців, який зобразив себе в кімнаті. У даному випадку кімната є символом захисту від конфлікту, що підкреслюється зигзагоподібними лініями, які нагадують сходи. Мати намальована далі від хлопчика, що свідчить про слабкий емоційний зв'язок. Батько, зображений на відстані, хлопчик зауважив, що йому не вистачає щоб тато був з ними вдома. Тому тато зображений далеко від будинку. Батьки цієї дитини розлучилися нещодавно і хлопчик важко переживає розлучення батьків. Це часто супроводжується постійними розмовами про те, що він нікому не потрібний, його ніхто не любить та краще б його не було на цьому світі.

У цей же час мама відобразила сім'ю таким чином, що її син знаходиться між батьками. Це можна описати як прагнення до возз'єднання сім'ї, так як дорослі знаходяться в процесі розлучення. Батька дитини матір відобразила трохи худішим і на незначній відстані від інших членів родини, що свідчить про меншу його важливість в сім'ї.

У третьому випадку дівчинка 6 років 5 місяців зобразила свою сім'ю згуртовано, фігури членів сім'ї посміхаються, але дощ на малюнку вказує на

наявний конфлікт. Так, подальше спілкування із дівчинкою підтвердило наратив про нещодавній конфлікт між батьками та дитиною, через який дівчинка почала почувати себе нелюбимою.

Малюнок тата дівчинки свідчить про те, що в сім'ї панують гармонійні стосунки: фігури знаходяться близько одне до одного, добре деталізовані. Проте у даному випадку відчуття «недолюбленості» може виникнути також за рахунок невирішеного конфлікту батьків і дитини.

Ще у одному із досліджуваних випадків дівчинка у віці 3 років і 3 місяців зобразила свою сім'ю в такому порядку: батько, вона сама, мати і молодший брат. Аналіз малюнка свідчить про те, що матір з молодшим братом зображена значно далі від дівчинки, ніж батько, що вказує на слабкий емоційний зв'язок між матір'ю та дівчинкою. Відповідно до додаткових свідчень дівчинки, вона часто відзначала, що мати надає більше уваги та любові молодшому брату, оскільки проводить з ним більшість часу, а також забирає у неї цукерки та іграшки, віддаючи їх брату. Варто зазначити, що в розмовах не було згадок про батька, з чого можна зробити висновок про те, що брак з його боку уваги або недостатньої участі у вихованні.

Малюнок, що зображує родину, демонструє ієрархічну структуру сім'ї у такому порядку: батько, мати, старша донька, молодший син. Розмір кожного з членів родини зображено малим, що може відображати їхню відносну значимість для батька. Мати представила сім'ю в повному складі, починаючи з себе, далі зображаючи молодшого сина, потім доньку і тільки наприкінці чоловіка. Розташування шлюбних партнерів окремо одне від одного може свідчити про слабкий психологічний зв'язок між ними.

У п'ятому випадку шестирічна дівчинка намалювала себе і свою маму окремо. Себе, яка грається з іграшками в дитячому садку, і маму на роботі. Незважаючи на зображення себе усміхненою, дитина відчуває, що мама приділяє більше уваги своїй роботі, ніж спілкуванню з нею. На зображенні мати

посміхається, що символізує теплі стосунки, але реальність показує, що робота часто превалює над часом, проведеним із донькою.

Матір зобразила себе разом з донькою під час прогулянки. Відзначається, що фігури на малюнку усміхнені та розташовані близько одна до одної, що символізує теплі та дружні взаємини між матір'ю і дитиною. Однак у ході бесіди матір зазначила, що прагне частіше проводити подібний час із донькою. Проте, через те, що дитина виховується без батька, вона змушена витратити значну кількість часу на роботу, щоб забезпечити доньку всім необхідним.

У наступному випадку, на малюнку дівчинки 8 років 2 місяців, представлена її сім'я, де вона сама є центральною фігурою. Дівчинка зображена в центрі, меншою за інших, менш деталізовано, що може свідчити про її потребу бути в центрі уваги і відчувати свою важливість у сімейному колі. Її батьки, натомість, представлені зліва і справа від дівчинки, але їх фігури менші за розміром, менш деталізовані. Це може вказувати на те, що дівчинка відчуває відчуженість від батьків, що, ймовірно, пов'язано з їхньою зайнятістю на роботі та відсутністю часу для дитини.

Відстань між батьками і дівчинкою, а також між батьками, підкреслює емоційну віддаленість. Це може символізувати недостатній емоційний зв'язок між дівчинкою і її батьками. Наявність бабусі, яка розташована близько до дівчинки і намальована значно детальніше, ніж батьки, може свідчити про те, що бабуся є більш значущою в емоційному плані для дівчинки, надаючи їй більше підтримки і уваги.

Усміхнене обличчя бабусі вказує на її позитивну роль у житті дівчинки, тоді як мінімальна деталізація обличчя батьків може свідчити про недостатній емоційний контакт з ними. З іншого боку, постать матері має чітко виражений рот, що може свідчити про оральну агресію з її боку. В подальшому це підтвердилося у процесі бесіди з дівчинкою. Вона хотіла би, щоби мама підтримувала її та говорила більше добрих слів любові та похвали. В цілому, малюнок відображає почуття дівчинки щодо недолюбленості і емоційної

відокремленості від батьків, що є наслідком їхньої часткової відсутності у її житті через зайнятість на роботі.

Під час аналізу дитячих малюнків виявлено кілька суттєвих факторів, що впливають на прояви недолюбленості у дітей, які можна ідентифікувати через їхні малюнки та додаткові бесіди.

Так, емоційна віддаленість між дитиною та батьками, що може виникати внаслідок особистих проблем, таких як розлучення, знижує рівень взаємної підтримки. Великий вплив мають також і конфлікти між батьками та недостатня увага до дитини. У таких випадках у малюнках часто зображуються укриття, наприклад, кімнати, або природні явища, такі як дощ.

Особливо критичним чинником є і відчуття занедбаності та нерівний розподіл уваги серед членів сім'ї є важливими чинниками. Молодший сиблінг часто зображується як менший і далі від дитини, яка створила малюнок.

Результати анкетування батьків «Способи прояву любові до дитини» представлено на рис. 2.1, 2.2

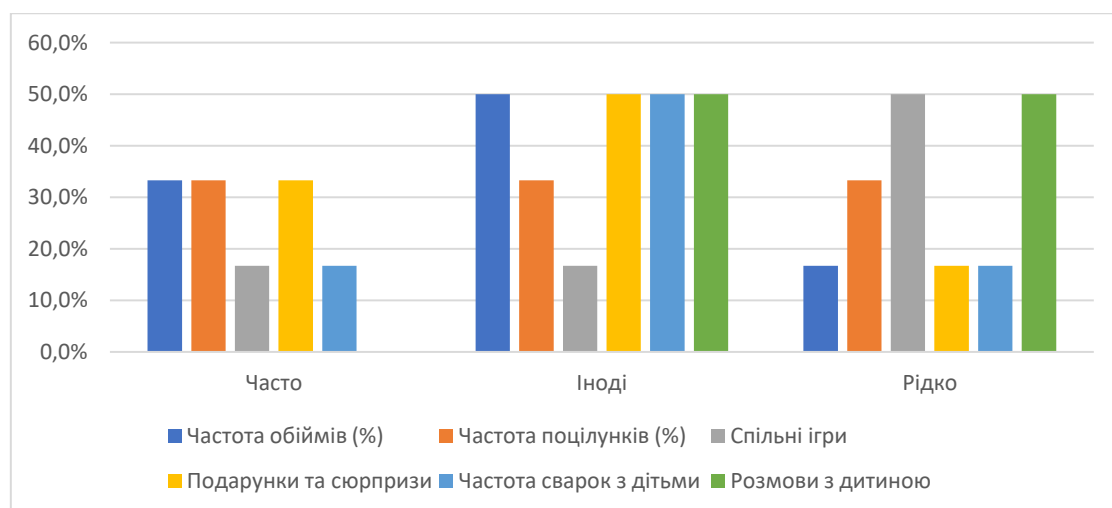

Рис. 2.1 Частота емоційних та поведінкових проявів у стосунках між батьками і дітьми

Анкетування виявило різноманітність у стилях виховання та взаємодії батьків з дітьми. Аналіз показав, що 33,3% батьків регулярно обіймають своїх дітей, 50% роблять це час від часу, а 16,7% – рідко. Щодо поцілунків, 33,3% батьків зазначили, що цілують дитину часто, стільки ж – іноді, і ще 33,3% – рідко.

Такі фізичні контакти можуть впливати на відчуття любові та безпеки у дітей, оскільки регулярні обійми та поцілунки зазвичай асоціюються з позитивним емоційним кліматом і підтримкою емоційного зв'язку.

Що стосується спільних ігор, 50% батьків грають з дитиною рідко, 16,7% – часто, 16,7% – іноді, і ще 16,7% не грають взагалі. Відсутність ігор може негативно позначитися на розвитку емоційного зв'язку та рівні задоволення дитини. Невизначеність у відповіді на питання про улюблену гру може свідчити про недостатню увагу до інтересів дитини або брак інформації про її вподобання.

Щодо частоти сварок, 16,7% батьків сварять дитину часто, 50% – іноді, 16,7% – рідко, а 16,7% надають перевагу профілактичним бесідам. Частота сварок в цілому або помірна, що не має негативного впливу на відчуття долюбленості дитини.

Результати щодо спілкування з дитиною також вказують на розподіл 50 на 50: 50% батьків розмовляють з дитиною іноді, а решта 50% – рідко. Регулярне спілкування є критично важливим для підтримки емоційного зв'язку, тому рідкісні розмови можуть знижувати рівень емоційної підтримки і відчуття близькості у дітей.

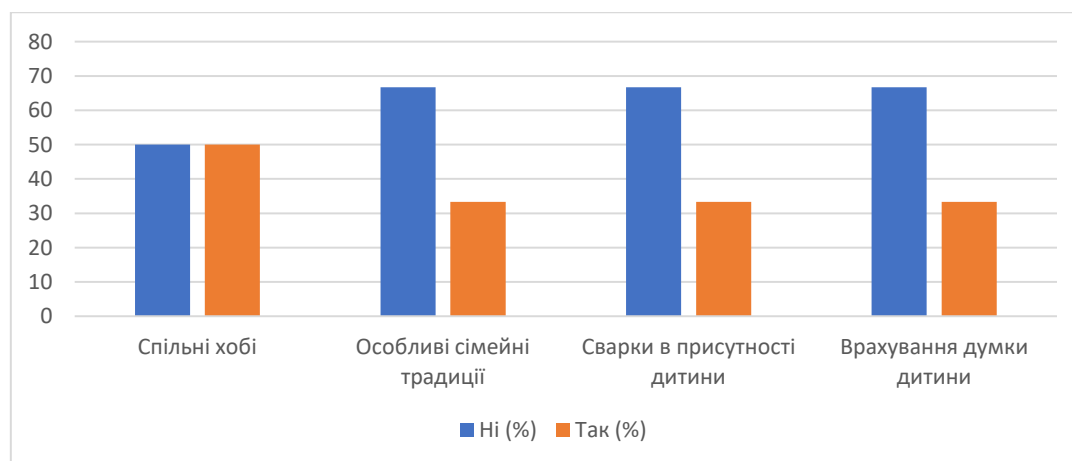

Рис. 2.2 Частота наявності особливих сімейних аспектів та їх вплив на дитину

Розподіл відповідей на питання про спільні захоплення батьків і дітей показує різні підходи до виховання. Зокрема, 50% батьків мають спільні інтереси

з дітьми, що сприяє зміцненню емоційних зв'язків і відчуття підтримки. Інша половина батьків не має таких спільних хобі, що може вплинути на рівень емоційної близькості та взаєморозуміння між ними та дітьми.

Щодо сімейних традицій, 66,7% батьків не мають визначених традицій, тоді як 33,3% мають. Наявність традицій може підвищувати відчуття стабільності і приналежності у дітей, тому їх відсутність може зменшувати відчуття емоційної підтримки.

У випадку з конфліктними ситуаціями, 66,7% батьків заявили, що не конфліктують у присутності дитини, що може позитивно вплинути на психоемоційний стан дитини, знижуючи рівень стресу і тривоги. Водночас 33,3% батьків іноді сваряться в присутності дитини, що може негативно позначатися на її емоційному стані. 66,7% батьків не беруть думку дитини до уваги, а 33,3% – враховують. Батьки, які не враховують думку дитини, можуть спричинити у неї відчуття невизнання, що негативно вплине на її самооцінку і відчуття прийняття.

У випадку подарунків і сюрпризів, 50% батьків повідомили, що роблять це іноді, 33,3% – часто, а 16,7% – рідко. Регулярні подарунки і сюрпризи сприяють відчуттю любові і уваги, тоді як їх нерегулярність може зменшити позитивний емоційний ефект на дитину.

Анкетування виявило різноманітність у підходах до виховання, які впливають на відчуття долюбленості у дітей. Результати показують, що регулярні фізичні контакти, такі як обійми та поцілунки, асоціюються з позитивним емоційним кліматом і можуть зміцнювати емоційний зв'язок. Проте, нерегулярні обійми та поцілунки можуть зменшувати відчуття підтримки та безпеки.

Відсутність спільних ігор і недостатня увага до інтересів дитини можуть негативно впливати на розвиток емоційного зв'язку і задоволення. Нерегулярні розмови та конфлікти в присутності дитини також можуть знижувати рівень емоційної підтримки і відчуття близькості. Наявність сімейних традицій і

врахування думки дитини сприяють відчуттю стабільності та прийняття. Регулярні подарунки та сюрпризи можуть покращувати емоційний стан, тоді як їх нерегулярність може зменшувати позитивний вплив. Загалом, підходи до виховання, які включають регулярні фізичні контакти, спільні активності, уважність до інтересів дитини та підтримку, сприяють формуванню відчуття любові і емоційної близькості.

Для підлітків 10-12 років та їх батьків аналіз «долюбленості» було проведено шляхом використання методики «Взаємодія «батьки-діти» І.М. Марківської. Результати аналізу для підлітків наведені на рис. 2.3

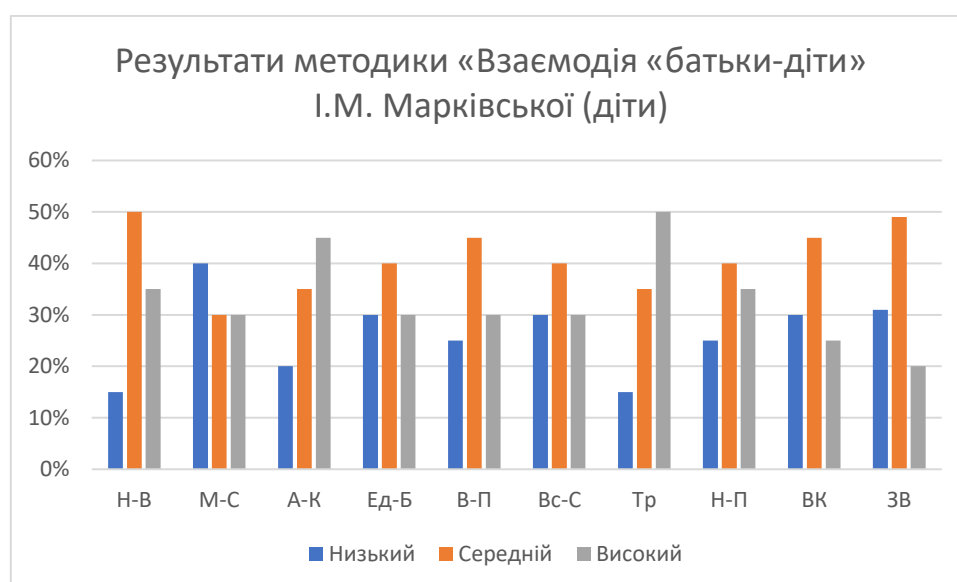

Рис. 2.3 Результати методики «Взаємодія «батьки-діти» І.М. Марківської для дітей

Аналіз таблиці результатів показує різні аспекти впливу батьківського виховання на підлітків і їх емоційне сприйняття. Виявлені дані дозволяють зробити важливі висновки про рівень батьківської любові та підтримки.

Зокрема, результати шкали «Невимогливість – вимогливість батьків» демонструють, що 50% підлітків відчувають середній рівень вимогливості з боку батьків, що може бути ознакою стабільного підходу до виховання. Однак 35% батьків виявляють високі вимоги, що може створювати додатковий тиск на дітей, ймовірно, впливаючи на їх відчуття любові та підтримки.

Шкала «Емоційна дистанція – емоційна близькість» вказує на те, що 30% підлітків відзначають високий рівень емоційної дистанції, що може свідчити про недолюбленість або недостатню емоційну підтримку з боку батьків. Низька емоційна близькість може призводити до відчуття самотності та недостатньої уваги, що є критичним для розвитку позитивної самооцінки підлітка.

Результати на шкалі «Відторгнення – прийняття дитини» показують, що 25% підлітків відчують відторгнення з боку батьків, що може негативно впливати на їх самооцінку і загальний психологічний стан. Високий рівень прийняття у 30% випадків свідчить про те, що деякі діти мають сильну підтримку і визнання своїх особистісних якостей, але значна частка підлітків не отримує достатнього рівня прийняття, що може призводити до відчуття недолюбленості.

Результати шкали «Задоволеність відносинами дитини з батьками» також вказують на проблеми у стосунках: 31% підлітків висловлюють низький рівень задоволеності, що може бути результатом конфліктів або емоційної дистанції у сім'ї. Це підкреслює необхідність покращення комунікації та зменшення конфліктів, щоб забезпечити емоційну підтримку та відчуття прийняття.

Отже, дані свідчать про те, що деякі підлітки можуть відчувати недолюбленість через недостатню емоційну підтримку і високі вимоги з боку батьків. Це може негативно впливати на їх психічне здоров'я та загальне самопочуття.

Результати аналізу для батьків наведені на рис. 2.3

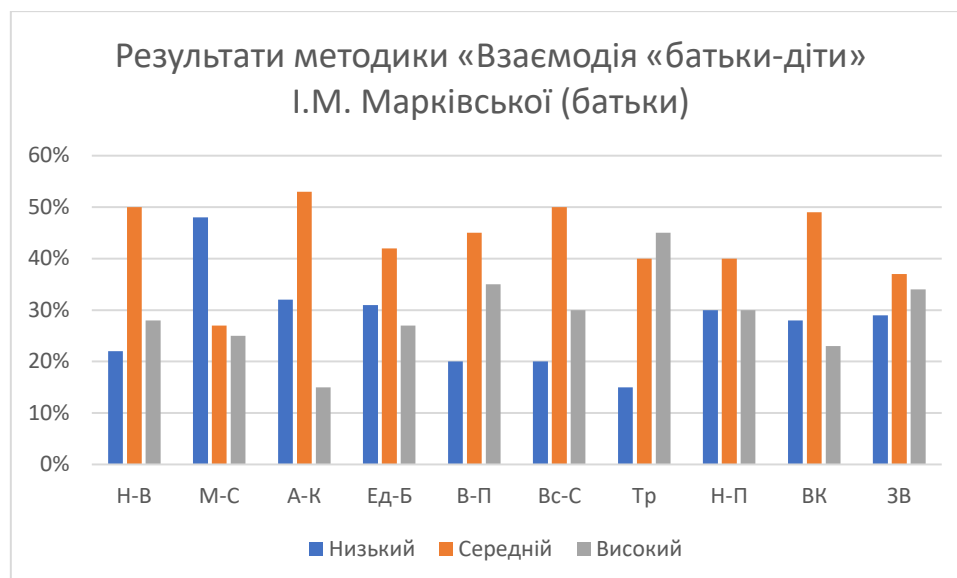

Рис. 2.4 Результати методики «Взаємодія «батьки-діти» І.М. Марківської для батьків

Аналіз результатів батьків показує, що за шкалою «Невимогливість – вимогливість батьків» більшість батьків (50%) вважають, що їхні вимоги до дітей є помірними, що свідчить про здоровий баланс між очікуваннями і можливостями підлітків. Однак у 28% випадків батьки ставлять занадто високі вимоги, що може викликати стрес у дітей. У 22% випадків вимоги батьків є низькими, що може вказувати на довіру або недостатній контроль.

Що стосується шкали «М'якість – суворість батьків», то 48% батьків вважають себе м'якими, що відображає теплі стосунки з дітьми. Водночас 27% батьків вважають, що їхній стиль виховання є помірно суворим, що може сприяти дисципліні, і лише 25% батьків застосовують жорстке ставлення, що може викликати опір або надмірну покору з боку дітей.

За шкалою «Автономність – контроль по відношенню до дитини» 53% батьків підтримують помірний рівень контролю, що дозволяє зберігати баланс між контролем і самостійністю дітей. Проте 32% батьків практикують низький рівень контролю, що може вказувати на довіру до дітей або спробу виховати їх самостійність. 15% батьків, навпаки, застосовують надмірний контроль, що може обмежувати автономію дітей і викликати стрес.

Щодо шкали «Емоційна дистанція – емоційна близькість», 42% батьків відзначають, що підтримують помірний рівень емоційної близькості з дітьми, що свідчить про збалансовані стосунки. 31% батьків вважають, що існує певна емоційна дистанція, що може призводити до відчуження, тоді як 27% батьків відзначають високий рівень емоційної близькості, що позитивно впливає на емоційний розвиток дітей. 45% батьків вважають, що приймають своїх дітей на середньому рівні, що сприяє їхньому розвитку. 35% батьків відзначають значне прийняття, що допомагає формувати позитивну самооцінку у дітей, тоді як 20% батьків визнають, що їхні діти відчують відторгнення, що може негативно впливати на їхній емоційний стан.

Результати за шкалою «Відсутність співпраці – співпраця» показують, що 50% батьків вважають, що мають помірний рівень співпраці з дітьми, що вказує на збалансовані взаємини. 30% батьків відзначають високий рівень співпраці, що свідчить про партнерські стосунки, а 20% батьків стикаються з відсутністю співпраці, що може бути ознакою авторитарного виховання або порушених відносин.

45% батьків відзначають, що відчують підвищену тривожність щодо своїх дітей, що може свідчити про надмірну турботу. У 40% батьків рівень тривожності є помірним, що свідчить про збалансовану турботу, а 15% батьків відчують низький рівень тривожності, що може вказувати на довіру або недостатнє залучення в життя дітей.

Шкала «Непослідовність – послідовність батька» показує, що 40% батьків вважають свою поведінку послідовною, що є позитивним фактором. Проте 30% батьків визнають, що їхні дії можуть бути непослідовними, що може викликати невпевненість у дітей та емоційну нестабільність.

За шкалою «Виховна конфронтація» 49% батьків вважають, що підтримують помірний рівень конфронтації у вихованні, що свідчить про здоровий баланс. Однак 28% батьків відзначають низький рівень конфронтації, що може свідчити про слабкий батьківський авторитет, а 23% батьків

відзначають високий рівень конфронтації, що може як сприяти дисципліні, так і викликати конфлікти.

Остання шкала «Задоволеність відносинами з батьками» показує, що 37% батьків задоволені відносинами з дітьми на середньому рівні, що свідчить про відсутність серйозних проблем. 34% батьків відзначають, що вони задоволені стосунками з дітьми, що є позитивним показником, тоді як 29% батьків вказують на незадоволеність, що може свідчити про наявність конфліктів або проблем у стосунках.

Отже, аналіз результатів методики І.М. Марківської виявив суттєві розбіжності між сприйняттям батьками та підлітками аспектів виховання і емоційної близькості, що може свідчити про серйозні психологічні та комунікативні суперечності у сімейних відносинах.

Батьки часто описують своє виховання як помірно вимогливе або м'яке, з рівнем контролю, який, на їхню думку, забезпечує баланс між авторитетом і автономією дитини. Наприклад, половина батьків вважають свої вимоги до дітей середніми, а близько 48% вважають себе м'якими, що свідчить про загально позитивний підхід до виховання.

З іншого боку, підлітки часто відчують значну емоційну дистанцію та відчуження від батьків. 30% підлітків вказують на високий рівень емоційної дистанції, що може бути ознакою недостатньої емоційної підтримки, попри те, що батьки вважають себе близькими до своїх дітей. Це може бути результатом того, що батьки недооцінюють або не розуміють потреби підлітків у емоційній підтримці або через неефективність комунікації в родині.

Рівень відстороненості у підлітків, який становить 25%, значно перевищує відсоток батьків, які вважають своїх дітей відторгнутими (20%). Це підкреслює розбіжність у сприйнятті: батьки можуть не усвідомлювати вплив своїх дій на емоційний стан дітей. Це може вказувати на недоліки у комунікації або непорозуміння між батьками та дітьми.

Шкала «Задоволеність відносинами» також показує дисонанс: 31% підлітків відзначають низький рівень задоволення від стосунків з батьками, що може свідчити про конфлікти або емоційні труднощі. Натомість 37% батьків оцінюють свої стосунки з дітьми як середньо задовільні, що може вказувати на недооцінку серйозності проблем, з якими стикаються підлітки.

Ці розбіжності можуть бути результатом різного сприйняття батьками та дітьми виховання і емоційних потреб, а також розбіжностей в очікуваннях і реальному досвіді. Батьки можуть не усвідомлювати, як їхні дії або ставлення сприймаються дітьми, тоді як підлітки можуть відчувати нестачу емоційної підтримки або непорозуміння через комунікаційні проблеми. Важливо, щоб батьки активніше слухали своїх дітей і працювали над покращенням комунікації, щоб зменшити ці розбіжності і забезпечити необхідну емоційну підтримку для здорового розвитку підлітків.

Дослідження за методикою малюнку сім'ї показало, що особливо яскраво недолюбленість може спостерігатися серед дітей віком 5-6 років. В цьому віці діти активно розвивають навички емоційної регуляції, і їх здатність розпізнавати та виражати емоції лише формується. Тому будь-яке відчуття недолюбленості може проявлятися особливо яскраво.

Також в цей період діти починають формувати своє розуміння себе і свою самооцінку. Їхнє сприйняття батьківської любові і уваги сильно впливає на те, як вони оцінюють себе. Недостатня увага або прийняття з боку батьків може суттєво вплинути на їхню самооцінку та сприйняття.

На цей віковий період припадає активне формування виховних стратегій і звичок батьків. Якщо батьки не забезпечують достатньої емоційної підтримки або не відповідають на потреби дитини, це може призвести до відчуття недолюбленості.

Крім того, діти 5-6 років можуть бути більш чутливими до стресових факторів і змін у сімейному середовищі. Відсутність емоційної підтримки або конфлікти в сім'ї можуть значно вплинути на їхнє загальне самопочуття. Як,

наприклад, у випадку з дівчинкою, яка після сварки з батьками, вирішила, що її не люблять, або хлопчика розлучених батьків, який почав стверджувати про те, що його відсутність у житті була би кращою.

Нарешті, в цьому віці діти ще сильно залежать від батьків у всіх аспектах життя — емоційному, фізичному і соціальному. Тому відсутність уваги або прийняття з боку батьків може мати великий вплив на їхній психоемоційний розвиток і загальне самопочуття.

2.3 Теоретико - практичні рекомендації щодо комунікативних та поведінкових виявів уваги та любові до дитини

Важливим аспектом виховання дітей є забезпечення належної комунікації та поведінкових виявів уваги й любові з боку батьків. Недостатня увага до цих чинників може призвести до формування у дітей відчуття недолюбленості, яке має довготривалі негативні наслідки для їхнього емоційного та психічного розвитку. Серед факторів, що сприяють цьому явищу, можна виділити відсутність емоційної підтримки, нерівномірний розподіл батьківської уваги між дітьми, а також недоліки в міжособистісній комунікації, що проявляються через невміння або небажання батьків відкрито виражати свою любов і прихильність. Ці фактори мають суттєве значення у формуванні дитячого світосприйняття і можуть призвести до розвитку почуття відчуженості та неповноцінності, що впливатиме на їхні майбутні стосунки та самосприйняття.

Варто враховувати і той факт, що поява молодшого сиблінга може призвести до виникнення негативних емоцій, таких як ревності та почуття відчуженості, що в свою чергу впливає на емоційний розвиток і самооцінку дитини.

Однією з ключових причин виникнення ревностей є зміна фокусу уваги батьків після народження молодшої дитини. Первісток, який раніше був єдиним об'єктом батьківської уваги, раптово змушений ділити цю увагу з

новонародженим, що може спричинити відчуття недолюбленості. Така ситуація часто супроводжується розчаруванням та ворожістю, як до молодшого сиблінга, так і до батьків. Це може мати тривалі наслідки, формуючи основи для негативних стосунків у майбутньому.

Важливою умовою попередження цих негативних наслідків є своєчасна і правильно організована підготовка старшої дитини до появи молодшого члена родини. Відкритий діалог з дитиною, пояснення змін, які стануться у сімейному житті, а також залучення дитини до підготовки до народження, можуть знизити рівень тривоги і відчуття загрози з боку новонародженого.

Важливо також зазначити, що відчуття недолюбленості у старшої дитини може посилюватися у випадках, коли батьки несвідомо починають очікувати від неї більше відповідальності або дорослої поведінки, ніж вона готова продемонструвати. Варто мати на увазі, що старша дитина, незважаючи на свій вік, залишається вразливою і потребує підтримки та розуміння з боку батьків.

З метою запобігання розвитку відчуття недолюбленості у старшої дитини, батькам необхідно приділяти особливу увагу рівномірному розподілу любові та уваги між дітьми, уникати порівнянь між ними, і пам'ятати про індивідуальні потреби кожної дитини. Це дозволить створити гармонійну атмосферу у родині, де кожна дитина відчуватиме себе цінною.

Ще більш критичним стресовим чинником є процес розлучення батьків, що може суттєво вплинути на емоційний і психологічний стан дитини. У такому випадку діти часто беруть провину на себе, через дистанцію батьків відчують себе нелюбимими. Для пом'якшення негативних наслідків і підтримки емоційного розвитку дитини батькам необхідно забезпечити їй належну увагу та любов.

Ефективна комунікація між батьками і дитиною є надзвичайно важливою в період розлучення. Якісна комунікація з батьками (у випадку, якщо це не загрожує життю чи благополуччю дитини) допомагає зберегти емоційну

близькість і стабільність, що є критичним для її психологічного комфорту. Діалог повинен бути відкритим, підтримуючим і неупередженим.

Діти потребують постійної емоційної підтримки. Прояв любові через фізичний контакт, як обійми і поцілунки, а також через якісне проведення часу разом, наприклад, ігри і спільні заходи, може стати запорукою зменшення тривожності і відчуття нестабільності.

Батькам слід забезпечити регулярне і відкрито спілкування з дитиною про ситуацію, пояснюючи її в зрозумілій формі і підкреслюючи, що розлучення не є наслідком її поведінки і що обидва батьки залишаються частиною її життя. Діти повинні відчувати, що не винні у розлученні батьків, тому важливо уникати негативних коментарів один про одного в їхній присутності та підтримувати позитивний образ обох батьків у свідомості дитини.

Збереження звичного розкладу дитини, включаючи заняття, час для ігор і відпочинку, допоможе їй відчувати стабільність і зменшити стрес. Активна участь обох батьків у житті дитини, навіть після розлучення, є важливою для її емоційного розвитку. Це може включати спільні заходи, прогулянки, допомогу з домашніми завданнями або просто час для спілкування.

Коли батьки активно підтримують та віддають любов своїм дітям, важливо, щоб вони також дбали про свій власний емоційний стан. Відзначаючи потреби і емоційні переживання дітей, батьки можуть забути про власне самопочуття, що може призвести до вигорання або стресу. Збалансоване емоційне здоров'я батьків не лише позитивно впливає на їхню здатність ефективно підтримувати дітей, але й додає гармонії в сімейні стосунки.

Перш за все, батькам слід навчитися розпізнавати та враховувати свої емоційні потреби. Це може включати в себе пошук часу для відпочинку і релаксації, заняття хобі або просто надання собі можливості для відновлення після напружених періодів. Також важливо забезпечити відкриту та чесну комунікацію з партнерами або іншими членами сім'ї. Обговорення своїх емоцій і потреб із використанням «Я»-речень, може зменшити напруження і дозволити

розподілити обов'язки таким чином, щоб підтримка дитини була ефективною, а батьки не відчували себе перевантаженими.

Емоційний стан батьків безпосередньо впливає на їхню здатність підтримувати своїх дітей. Коли батьки спокійні і задоволені, вони можуть краще розуміти і реагувати на потреби своїх дітей, створюючи більш підтримуюче і стабільне середовище для їхнього розвитку.

Рекомендується звернутися до психолога або консультанта для підтримки дитини і батьків у процесі адаптації до нових умов. Професійна допомога може бути корисною для вирішення емоційних проблем і навчання ефективним копінг-стратегіям. Дотримання взаємної поваги між батьками створює позитивну атмосферу у сім'ї, а конструктивний підхід до вирішення конфліктів і вміння йти на компроміси можуть допомогти уникнути додаткового стресу для дитини.

Висновки до розділу 2

Дослідження дитячих малюнків та анкетування батьків показали, що емоційна віддаленість і конфлікти між батьками та дітьми відображаються в малюнках, таких як зображення укриттів або дощу. Регулярні фізичні контакти, спільні ігри та щоденне спілкування позитивно впливають на відчуття любові і безпеки у дітей, тоді як їх відсутність може знижувати емоційну підтримку.

Аналіз методики І.М. Марківської для підлітків показав, що висока вимогливість і емоційна дистанція батьків негативно впливають на самооцінку підлітків, тоді як помірний рівень вимогливості і близькості сприяє їхньому позитивному розвитку.

Регулярні прояви любові та підтримка важливі для формування емоційної близькості у дітей. Поява молодшого сиблінга може викликати ревності у старшої дитини, що вплине на її самооцінку. Розлучення батьків також негативно позначається на емоційному стані дітей.

Батькам слід організувати підготовку старшої дитини до появи новонародженого, забезпечити рівномірний розподіл уваги та уникати порівнянь. Ефективна комунікація, стабільний розклад та участь обох батьків критично важливі для комфорту дитини, навіть у процесі розлучення. Батькам також слід піклуватися про своє емоційне здоров'я, що сприяє гармонії в родині. Рекомендується звернутися до психолога для підтримки в адаптації та вирішенні емоційних проблем.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження було визначено, що психологічне поняття «синдром недолюбленої дитини» описує дітей, які відчують брак любові, уваги та підтримки з боку батьків або опікунів. Це може бути наслідком емоційної або фізичної віддаленості, перевантаження батьків, негативних емоцій та агресії. Недостатнє вираження любові та уваги може призвести до тривоги, депресії, низької самооцінки та агресивної поведінки, що негативно впливає на психічне здоров'я та розвиток. Синдром може бути викликаний різними факторами, включаючи емоційні, психологічні та фактори навколишнього середовища. Критика та негативні оцінки можуть зашкодити самооцінці та стосункам, що призводить до психічних розладів. Соціальне середовище, психологічні фактори та самооцінка є ключовими аспектами, що впливають на розвиток синдрому недолюбленої дитини.

Аналіз малюнків дітей віком 5-9 років виявив, що недолюбленість серед молодших дітей (5-6 років) спостерігається рідше, ніж серед старших (8-9 років). У більшості випадків недолюбленість проявляється через емоційну віддаленість і конфлікти в сім'ї, що часто відображається в малюнках через символічні елементи, такі як укриття або природні явища (дощ).

Результати анкетування у поєднанні із аналізом малюнків показали, що діти, які відчують регулярну увагу і фізичний контакт, проводять час разом за грою, а також часто спілкуються, відчують себе більш любимими. У цей же час, у батьків наявна тенденція до неврахування думки дітей, а також відсутність певних сімейних традицій, що може призводити до відчуття непотрібності та зниження самооцінки у дітей. Це часто може зменшувати відчуття власної важливості дитини і її належності до сім'ї, що вплине на формування її емоційного і психологічного благополуччя. Відсутність сімейних традицій може зменшувати відчуття стабільності та безпеки, які часто є основою для розвитку позитивного самосприйняття та довіри до батьків. В результаті це може

спричинити почуття недолюбленості, емоційну дистанцію та конфлікти між дітьми і батьками.

Аналіз методики І.М. Марківської показав суттєві розбіжності між сприйняттям батьками та підлітками аспектів виховання і емоційної близькості, що свідчить про психологічні та комунікативні суперечності у сімейних відносинах.

Батьки часто оцінюють своє виховання як помірно вимогливе або м'яке, з рівнем контролю, який вони вважають збалансованим (50% вважають свої вимоги середніми, 48% – м'якими). Натомість, 30% підлітків відзначають високий рівень емоційної дистанції, що може бути наслідком недостатньої підтримки з боку батьків. Рівень відстороненості у підлітків (25%) перевищує відсоток батьків, які вважають своїх дітей відторгнутими (20%). 31% підлітків відчують низький рівень задоволення від стосунків з батьками, в той час як 37% батьків оцінюють свої стосунки як середньо задовільні, що вказує на розбіжності у сприйнятті виховання і емоційних потреб, а також на можливі проблеми у комунікації. Все це потребує більш активного слухання з боку батьків та покращення комунікації з метою забезпечення необхідної емоційної підтримки для здорового розвитку підлітків.

Також було розроблено теоретико — практичні рекомендації щодо комунікативних та поведінкових виявів любові та уваги до дитини, в яких визначено, що ефективне батьківство передбачає надання уваги та любові через поведінку, уникнення почуття нелюбові у дітей та підтримку їхнього емоційного та розумового розвитку. Такі фактори, як емоційна підтримка, розподіл уваги та звички спілкування, можуть суттєво вплинути на світогляд і самосприйняття дитини. Поява нового брата чи сестри може призвести до ревнощів і почуття відчуження, але належна підготовка і відкритий діалог можуть пом'якшити ці наслідки. Розлучення батьків також може негативно вплинути на емоційний стан дитини, але відкрите спілкування, постійна емоційна підтримка та дотримання регулярного графіку можуть допомогти. Підтримка позитивної атмосфери в сім'ї

та повага до потреб один одного мають вирішальне значення для емоційного розвитку дитини.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Актуальні проблеми сучасної психології : наук. матер. міжн. науково-практ. інтер. конф. Одеса, 2012. 256 с.
2. Андрушко Я. С. Психокорекція : навч.-метод. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 212 с.
3. Аносова А.В. Комунікативна культура в сучасній педагогічній практиці: навч.-метод. посіб. Київ: Облас. ін-т післядиплом. освіти пед. Кадрів, 2017. 168 с.
4. Беленька Г. В. Розвиток дитини-дошкільника: сучасні підходи та освітні технології : монографія. Київ, 2009. 272 с.
5. Бичко О. В. Профілі української ідентичності. Соціальнопсихологічний аналіз: монографія. Київ: Видавничо-полігр. центр «Київський університет», 2007. 281с.
6. Бобрицька В. І. Формування здоров'я молоді : актуалізація світового ретро досвіду в умовах сучасної університетської освіти : монографія. Полтава : ФОП Рибалка Д. Л., 2010. 200 с.
7. Варенко Т. К. Аксиологічний підхід та доцільність його реалізації в сучасній системі вищої педагогічної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій загальноосвітній школі*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2010. № 11 (64). С. 161–164.
8. Варій М. Й. Психологія : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2007. 968 с.
9. Вінтюк Ю. В. Професійна підготовка майбутніх психологів: проблема та її складові. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 2016, №3: с. 92-102.
10. Все про дітей для батьків: статті, поради про виховання, здоров'я, розвиток і догляд за дитиною. URL: aidsalliance.org.ua (дата звернення: 25.03.2024).
11. Гріньова О. М., Терещенко Л. А. Дитяча психодіагностика : навч.-методичний посібник. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.

12. Грузинська І. М. Дослідження рівнів розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Вип. 24: Т.ХІІ. Психологія творчості. Київ : Видавництво «Фенікс», 2018. С. 50–58.
13. Грузинська І. М. Структура творчої уяви дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Дніпропетровського університету. Журнал психологічних наук.* 2018. № 24 (7). С. 59–67.
14. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
15. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 424 с.
16. Емоційний розвиток дитини / упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
17. Етика та естетика: навч. посіб./ В.Л.Петрушенко та ін. Львів: Вид-во Нац. ун-ту « Львів. Політехніка», 2008. 180 с.
18. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колект. монографія / заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчук. Харків : Рожко С. Г., 2017. 488 с.
19. Коваленко А.Б., Корнєв М.Н. Соціальна психологія: підруч. для студ. ВНЗ. 2-ге вид. Київ: Геопринт, 2006. 400 с.
20. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ, 1989. 608 с
21. Крупник Г.А. Порівняння особливостей взаємин дітей з батьками у підгрупах за порядком народження у сімейній ієрархії/ ред.: І.С. Попович, С.І. Бабатіна, І.Р. Крупник. Херсон: Гельветика, 2020.
22. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 354 с.
23. Кузьменко В.У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років: монографія. Київ: НПУ ім.М.П.Драгоман., 2005. 354 с.
24. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) Інститут соціальної роботи та управління Національного педагогічного

- університету імені Михайла Драгоманова : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр навч. Л-ри, 2005. 128 с.
25. Лиманкіна А. І. Особливості образу батька у співзалежної особистості. In: The 4 th International scientific and practical conference “Scientific research in the modern world”(February 9-11, 2023) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2023. p. 356.
26. Максименко С. Д. Генетико-моделюючий метод дослідження особистості. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені ВО Сухомлинського. 2014. № 13. С. 8–16.
27. Максименко С.Д., Клименко В.В., Толстоухов А.В. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2010.
28. Максимова Н. Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. Київ : Вид. дім "Персонал", 2011. 304 с.
29. Максимова Н.Ю., Толстоухова С.В. Соціально-психологічний аспект профілактики адитивної поведінки підлітків та молоді. Київ, 2000. 200с.
30. Маликіна Н. І. Психологічні чинники виникнення агресивної поведінки у осіб юнацького віку. Актуальні проблеми психології в умовах кризових ситуацій. 2022, №28. С. 28-29.
31. Махній М.М. Психомалюнківі методики у діагностично-корекційній роботі в системі інклюзивної освіти: інформ.-метод. посіб. Чернігів: Десна Поліграф, 2021. 128с.
32. Мельничук І. В. Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей. *Наука і освіта*. 2002. № 5. С. 42–44.
33. Моргун В. Ф., Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – 3-є вид. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. 464 с.

34. Олексюк В. П. Психомалюнок як засіб дослідження світоглядних уявлень дітей молодшого шкільного віку. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 8. С. 69–75.
35. Основи соціальної психології: підруч. для ЗВО/ ред. М.М. Слюсаревський. Київ: Талком, 2018. 579 с.
36. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Академ-вид, 2008. 432 с.
37. Павелків Р.В. Дитяча психологія: Навч. посіб. Київ: Академвидав, 2007. 432 с.
38. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: навч. посіб. для самот. роботи студ. Київ: Академвидав, 2011. 373с.
39. Пінчук Н.І. Психологічне забезпечення розвитку моральної вихованості сучасного підлітка в діяльності практичного психолога системи освіти: спецкурс для слухачів очно-дистанц. форми навч. в сист. післядиплом. пед. освіти. Київ: Нац. акад. пед. наук України, Ун-т менеджменту освіти, 2019. 49с.
40. Пол П., Руссо М. Як виховати читача. Київ: ArtHuss, 2020. 264с.
41. Посохова Я.С. Проблема ідентичності та визначення психологічних основ її вивчення. *Право і безпека*. 2015. №2 (57). С.217–221.
42. Приходько Ю.О. Дитяча психологія: Нариси становлення та розвитку. Київ: Міленіум, 2003. 192с.
43. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навч. посіб. 3-тє вид. Київ: Акад., 2017. 368с.
44. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
45. Терлецька Л. П. Психологія розвитку духовності засобами психокорекції малюнком. Київ : Главник, 2008. 144 с.

46. Тімченко О. В., Похілько Д. С. Аналіз сучасних методів діагностики емоцій у дітей. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2017. № 55. С. 259–268.
47. Трофаїла Н. Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. 2014. № 1 (45). С. 155–158.
48. Туриніна О. Л. Практикум з психології : навч. посіб. Київ : МАУП, 2007. 328 с.
49. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.
50. Федоренко Р.П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Вид. 3-тє змін. та доповн. Луцьк : Вежа-Друк. 2024. 624 с.
51. Феноменологія морального розвитку особистості : детермінація, механізми, генезис: монографія/ ред.: Р.В. Павелків, Н.В.Корчакова. Рівне: "Вол. обереги", 2009. 368с.
52. Хічій О. Сімейні конфлікти. *Матеріали V Міжнародної студентської науково-технічної конференції "Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання"*, 2022, с.113-114.
53. Царенко Н.В. Як ми псуємо наших дітей і як припинити це робити. Харків: «Школа», 2021. 288с.
54. Chen Yuanyuan, et al. Childhood emotional neglect and problematic mobile phone use among Chinese adolescents: A longitudinal moderated mediation model involving school engagement and sensation seeking. *Child Abuse & Neglect*, 2021, 115: 104991.
55. Diagnosing the Negative Psycho-Emotional States among Students/ O. Vasylenko et al. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2020. Vol.12, no.1. P.39–52. URL:<https://doi.org/10.18662/rrem/198> (date of access: 30.03.2024).

56. How to Heal from Unloved Child Syndrome: A Guide for Adults. Parents' Best Friend- Guide for Parenting Babies, Kids and Preschoolers. URL: <https://mcaresforkids.com/unloved-child-syndrome/>
(date of access: 02.11.2024).
57. Zhou Han-yu, et al. Feeling unloved is the most robust sign of adolescent depression linking to family communication patterns. *Journal of Research on Adolescence*, 2023, vol. 33.2: p. 418-430.